Дивослово

– це все для вчителя-словесника в умовах реформування освіти; нові програми, календарно-тематичне планування, новітні технології уроків, найрізноманітніші науково-методичні матеріали.

Редакція започаткувала Бібліотечку журналу «Дивослово». Зміст її становить серія методичних посібників з календарно-тематичного планування викладання української мови і літератури (5-11 класи) відповідно до нових навчальних програм. До планувань додано тести для тематичного контролю, ситуативні вправи для створення діалогів, теми творів, тексти переказів і диктантів для оцінювання знань та вмінь учнів за 12-бальною системою.

З питань придбання книжок звертайтеся до редакції.

Наш телефон 559-91-83

Журнал у роздріб не надходить
Оформити передплату можна у будь-якому відділенні зв'язку
за Каталогом видань України

Передплачуйте журнал «Дивослово»

Передплатний індекс 74496

БІБЛІОТЕЧКА ЖУРНАЛУ

Дивослово

ПРОГРАМА 2001

Олександра Глазова

РІДНА МОВА

КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ

ВИДИ КОНТРОЛЮ

ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ
ЗА 12-БАЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ

10
клас

ДИВОСЛОВУ – 50

В усі часи, ще будучи "Українською мовою і літературою в школі", журнал боровся за українське слово, дбав про його розвій і чистоту. І сьогодні, коли ворожі Україні сили ведуть наступ на все українське, журнал послідовно, упевнено й переконливо захищає наші найбільші святині – її мову, літературу, історію. Саме "Дивослово" популяризує серед населення, а найперше серед молоді, кращі твори української літератури, зокрема письменників забутих, репресованих, а також тих, хто за далекими морями на чужих континентах.

Юрій МУШКЕТИК

Сучасний стан української мови в нашій державі викликає в кожного свідомого українця наполегливе бажання щось змінити, аби материнська мова стала повноправною господинею в себе вдома. Журнал "Дивослово" – це один з часописів, який висвітлює на своїх сторінках найцікавіше, найактуальніше, найпотрібніше у сфері мови та літератури, хоч би яка фінансова чи політична погода стояла надворі впродовж багатьох десятиліть. Гадаємо, що "Дивослово" важливе не тільки для освіти в Україні. Воно важливе і як часопис, який виконує національну роль.

Від Ліги українських меценатів:

Петро ЯЦИК,
Володимир ЗАГОРІЙ,
Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ

Для мене популярним є те, що потрібне і правдиве, чому віриш і довіряєш. Думаю, саме тому часопис "Дивослово" популярний серед українських філологів. Він має добрі традиції і культуру видання, якусь живинку для душі. Тут найперше з'являються директивні матеріали, освітні концепції, навчальні програми і планування, методичні розробки, нові й часом дуже несподівані думки, передовий педагогічний досвід, цікаві персоналії.

Любов МАЦЬКО

Як навчитися думати по-українському й не збиватися на чуже? Відповідь на це може бути тільки одна. Треба уважно читати українських класиків, вважати на їхню мову, означати в ній своє, українське, найбільше синтаксичні та фразеологічні явища мови. Таке свідоме відношення до мови виробляє певне почуття самої мови... А це почуття мови стає у великій пригоді й тоді, коли думка, ширяючи, ідучи вгору, вимагає нових висловів, коли треба знайти між конкретним і абстрактним значеннями окремих слів і цілих зворотів мови. Одне слово, це почуття мови стає за підвалину до дальшого творення мови.

Олена КУРИЛО

Бібліотечка журналу "Дивослово"
Науково-методичний посібник
Глазова Олександра Павлівна
РІДНА МОВА
КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ
ВИДИ КОНТРОЛЮ

ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ
ЗА 12-БАЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ
10 клас

Головний редактор **Любов Дрофань**
Редактор **Катерина Рибалко**
Комп'ютерна верстка **Олени Михайлець**

Підписано до друку 03.08.2001. Формат 84 х 102/32.
Папір друкарський № 2. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 3,72. Наклад 5 000 прим.
Зам. № 1198.

Адреса редакції:
02094, Київ–94, вул.Попудренка,30.

Віддруковано ТОВ "ЗАДРУГА"
04080, Київ, вул. Фрунзе, 86.

Глазова О.
Г52 Рідна мова: Календарне планування. Види контролю для оцінювання знань і вмінь за 12-бальною системою: 10 клас. – К.: Ред. журн. "Дивослово", 2001. – 64 с.

Посібник містить календарне планування викладання української мови в 10 класі з розрахунку 68 год на рік (2 год на тиждень, 2 навчальних семестри). Планування складене відповідно до вимог нових навчальних програм: ***Програми для середніх загальноосвітніх навчальних закладів: Рідна мова: 5 – 11 класи / Л.В.Скуратівський, Г.Т.Шелехова, В.І.Новосьолова. – К., 2001.***

Програмовий матеріал поділено на тематичні блоки. До кожного з таких блоків додано тести для тематичного контролю, ситуативні вправи для створення діалогів, теми творів, тексти для переказів та диктантів для оцінювання знань і вмінь учнів за ***12-бальною системою****. Зазначені одиниці контролю увідповіднено з критеріями, поданими в додатку до програм.*

Посібник призначено для вчителів загальноосвітніх шкіл.

Студентам педагогічних вузів посібник допоможе в підготовці до педпрактики в школі та до занять з методики викладання української мови.

ISBN 966-95975-2-8 ***ББК*** *74.268.1УКР*

БІБЛІОТЕЧКА ЖУРНАЛУ "ДИВОСЛОВО"

Олександра Глазова

РІДНА МОВА

КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ ВИДИ КОНТРОЛЮ

ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ
ЗА 12-БАЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ

10 КЛАС

Київ
Редакція журналу "Дивослово"
2001

ББК *74 268 1УКР*
Г52

Посібник містить календарне планування викладання української мови в 10 класі з розрахунку 68 год на рік (2 год на тиждень, 2 навчальних семестри) Планування складене відповідно до вимог нових навчальних програм ***Програми для середніх загальноосвітніх навчальних закладів: Рідна мова: 5–11 класи / Л.В.Скуратівський, Г.Т.Шелехова, В.І.Новосьолова. – К., 2001.***

Програмовий матеріал подшено на тематичні блоки До кожного з таких блоків додано тести для тематичного контролю, ситуативні вправи для створення діалогів, теми творів, тексти для переказів та диктантів для оцінювання знань і вмінь учнів ***за 12-бальною системою*** *Зазначені одиниці контролю увідповіднено з критеріями, поданими в додатку до програм*

Посібник призначено для вчителів загальноосвітніх шкіл

Студентам педагогічних вузів посібник допоможе в підготовці до педпрактики в школі та до занять з методики викладання української мови

ISBN 966-95975-2-8
© Журнал "Дивослово", 2001

б) у Московському училищі живопису, скульптури й архітектури. Петербурзькій академії мистецтв.
в) в образотворчій студії Олександра Мурашка, Петербурзькій академії мистецтв,
г) в Одеській рисувальній школі, Петербурзькій академії мистецтв
4. В історію живопису Ф Кричевський увійшов як
а) пейзажист,
б) баталіст,
в) портретист і жанрист.
г) жанрист і пейзажист
5. На картині "Три віки" художник зобразив
а) свою бабусю, матір і сестру,
б) свою бабусю, дружину та дочку,
в) няню родини, дружину та дочку.
г) сусідку, дружину та дочку
6. У картині "Три віки" художник підкреслив
а) неперервність життя в суто фізичному розумінні,
б) духовний зв'язок між поколіннями.
в) власний сум за минулою молодістю,
г) безжалісність і невблаганність природи
7. У дитинстві майбутній художник захоплювався
а) риболовлею, полюванням, мандрівками,
б) садівництвом, городництвом, рільництвом,
в) вишиванням, в'язанням, настінними розписами, ліпленням.
г) дослідженнями лісової флори та фауни
8. Першу спробу вступити на навчання до художнього закладу Ф Кричевський зробив
а) маючи 15 років,
б) маючи 16 років.
в) маючи 20 років,
г) маючи 25 років
9. У Петербурзькій академії мистецтв Ф Кричевський навчався
а) 4 роки,
б) 5 років,
в) 5,5 року,
г) 7 років
10. Людей до Кричевського приваблювали такі його риси
а) комунікативність, енергійність, балакучість, ініціативність,
б) працелюбність, рідкісна цілеспрямованість, доброта і скромність.
в) безпосередність, щирість, чуйність, співчутливість,
г) непосидючість, мобільність, вміння пристосуватися до будь-яких умов
11. Така характерна для картин Ф Кричевського особливість, як вибір нижньої точки зображення, пояснюється прагненням художника
а) увиразнити фізичну красу своїх героїв,
б) показати людину, не оминувши жодної деталі,
в) звеличити людину.
г) виокремити головного героя полотна з-поміж другорядних персонажів
12. У своїх героях Ф Кричевський підкреслював передусім
а) сентиментальні почуття чутливість, здатність співпереживати,
б) витонченість почуттів, вразливість, незахищеність душі,
в) неврівноваженість, примхливість, непередбачуваність характеру,
г) почуття гідності, сильний характер, працелюбність, душевну щедрість

А ще – він був чудовим оповідачем. Його розповіді з історії та про народне життя пробуджували в молоді училища (а відтак і в студентів Петербурзької академії мистецтв, де Кричевський навчався протягом семи років) інтерес до України.

Художник любив декоративний соковитий живопис. До речі, неповторна манера письма Кричевського витворилася під впливом українського народного мистецтва, зокрема тих самих вишивок, якими він захоплювався в дитинстві. Картини його перейняті святковим, урочистим настроєм, вони вражають котрастним зіставленням яскравих кольорів.

Видатний майстер портрета, Ф.Кричевський розпочав свій творчий шлях як жанрист картиною "Наречена" (1910), яка відразу ж принесла йому широке визнання. Рішуче відмовившись від традиційної розповідно-описової манери, художник зосередив увагу не на розгортанні сюжету, а на характеристиці персонажів. Вишикувавши своїх героїнь в один ряд, автор у центрі композиції вмістив образ молодої. Зображена на весь зріст, у святковому вбранні, уже майже готова до вінця, вона стоїть в оточенні подруг і старших жінок. Обличчя дівчини одухотворене, очі збуджено блищать, на устах застигла щаслива усмішка, якої вона не може й не хоче приховати. Художник увиразнює фізичну силу й здоров'я дівчини – те, що завжди було властиве ідеалові селянської дівочої краси. Молоду оточують дівчата й жінки різного віку; кожна з них по-своєму переживає подію. Дівчата з вінками на головах дивляться на подругу захоплено й заздрісно, молодиці – з неприхованим співчуттям і жалем, а дві літні жінки, що стоять позаду молодої, – з глибокою задумою й смутком. Колорит полотна підкреслено декоративний, а відсутність зайвих побутових деталей надає картині справді монументального звучання.

Широке визнання принесли майстрові картини "Катерина", "Довбуш" диптих "Життя".

Істотна особливість композиції картин Кричевського – нижня точка зображення. Вибір цієї точки дуже доцільний, оскільки майстер прагне звеличити людину. Своїх персонажів художник зображував, як правило, на повний зріст, від чого ілюзія масштабності ще більше зростає. Герої картин Кричевського – титани. В основному, це прості, але наділені почуттям власної гідності люди. За доброту, працелюбність, душевну щедрість художник віддавав їм свій талант і своє серце (*За Д.Степовиком та А.Жаборюком; 903 сл.*).

◆ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Федір Кричевський народився
а) в Чернігові;
<u>б) в Лебедині;</u>
в) у Борзні;
г) в Сумах.
2. Народився художник у сім'ї
а) священика;
б) поміщика;
<u>в) лікаря;</u>
г) селянина.
3. Професійну освіту Федір Кричевський здобув
а) у Київській рисувальній школі Миколи Мурашка; Петербурзькій академії мистецтв;

ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ ВИКЛАДАННЯ РІДНОЇ МОВИ З УРАХУВАННЯМ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА РІВНЕМ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ[1]

10 КЛАС

(68 год, 2 год на тиждень)

І СЕМЕСТР

№ уроку	Зміст програмового матеріалу	К-сть годин	Дата
1	*Вступ.* Українська мова у світі	1	
2–3	*Зв'язне мовлення.* Мовлення і спілкування. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Сприймання чужого мовлення. Різновиди читання. <u>Навчальне читання мовчки</u>[2]. Різновиди аудіювання. <u>Навчальне аудіювання</u>	2	
4–5	ПОГЛИБЛЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ВІДОМОСТЕЙ З ФОНЕТИКИ, ЛЕКСИКОЛОГІЇ, ФРАЗЕОЛОГІЇ, СЛОВОТВОРУ ТА СТИЛІСТИКИ *(25 год)* Одиниці мови: основні звуки мовлення, значущі частини слова, слово, словосполучення, речення, складне синтаксичне ціле (ССЦ)	2	
6	Основні норми української літературної вимови	1	
7–8	*Зв'язне мовлення.* Сприймання чужого мовлення. Конспектування висловлювань, що сприймаються на слух. Тематичні виписки, тези, конспект прочитаного (художнього твору, публіцистичної та науково-популярної статті)	2	
9	Знаки письма	1	
10	Стилістичні засоби фонетики	1	
11–12	*Зв'язне мовлення.* Створення власних висловлювань. <u>Складання діалогів відповідно до запропонованої ситуації</u>	2	
13	<u>Тематичне тестування</u> (**тема:** Одиниці мови: основні звуки мовлення, значущі частини слова, слово, словосполучення, речення, складне синтаксичне ціле (ССЦ))	1	
14–15	*Зв'язне мовлення.* Відтворення готового тексту. <u>Усний переказ із творчим завданням</u>	2	

[1] Календарне планування складене відповідно до нової програми: *Програми для середніх загальноосвітніх навчальних закладів: Рідна мова: 5–11 класи / Л.В.Скуратівський, Г.Т.Шелехова, В.І.Новосьолова. – К., 2001.* Додані одиниці контролю для оцінювання результатів мовленнєвої діяльності учнів увідповіднено з критеріями, поданими в додатку до програми.

[2] Тут і далі підкреслено форми контролю рівня навчальних досягнень учнів, тексти та завдання до яких додано до планування.

ТЕКСТ ДЛЯ НАВЧАЛЬНОГО ЧИТАННЯ МОВЧКИ

Сторінки біографії

Добрий друг Тараса Григоровича Варвара Миколаївна Рєпніна писала своїй подрузі Глафірі Іванівні Псьол: "Я отримала сьогодні гарного листа від Шевченка, який пише про своїх братів. Власник їхній бажає дістати 2000 карбованців чистими грішми. Шевченко розпочав величезну працю: "Живописная Украина". Це будуть гравюри, ним виготовлені, з текстами, усі вони будуть поділені на три категорії: *пейзажі*, прикметні своєю красою або історичними спогадами, далі *зображення національних звичаїв* і, нарешті, *історичні сюжети*... Ця справа забере два роки".

Задум "Живописной Украины" як періодичного видання був воістину глибоким. У Шевченка була не тільки практична мета – викупити з кріпацької неволі рідних братів. По суті, художник ставив мету створити своєрідну художню енциклопедію України, її волелюбного народу. Зрештою це відповідало завданню формування національної свідомості українців. Наочно воскресити в пам'яті народу його великі діяння, показати красу рідної землі й благородство її людей, своєрідність народного побуту, передати дух правди народної – ось яку благородну мету бачив перед собою Шевченко. До речі, сатиричну поему "Сон" він створив саме тоді, коли із запалом і натхненням працював над першими офортами "Живописной Украины". Саме створення цих гравюр художник тоді вважав головною справою свого життя.

Задумавши випускати "Живописную Украину" як періодичне передплатне видання, Шевченко взяв на себе великі матеріальні клопоти. Потрібні були солідні кошти. Матеріальну скруту поет відчув уже в перші місяці роботи. Навіть квиток для проїзду до України Шевченкові, на його прохання, було видано радою Академії мистецтв.

З Петербурга до України через Москву Тарас Григорович виїхав у березні 1845 року. Тогочасні карти поштових доріг дають змогу уточнити цей маршрут: поет їхав через Тулу, Орел, Глухів, Кролевець, Батурин, Лохвицю, Миргород – усього 827 верст. Далі поетів шлях проліг на Яготин, де на приїзд Шевченка чекала княжна Варвара Миколаївна.

Не було людини, що так близько взяла б до серця здійснення задуму Шевченка, як княжна Рєпніна. До передплати "Живописной Украины" вона залучила багатьох друзів і знайомих. Княжна надихала художника на енергійну працю, зміцнювала в ньому віру в успіх справи.

Лише рік і чотири місяці минуло з попереднього відвідання Шевченком Яготина. Тоді він провів тут два місяці, щедро наповнених радістю спілкування з багатьма милими його серцю людьми, у тісному сімейному колі Рєпніних, у спілкуванні з поривчастою, рішучою в судженнях княжною... Тепер Тарас прожив у Яготині всього кілька днів. Переговоривши з Варварою Миколаївною про все, що стосувалося видання "Живописной Украины", про передплату на Полтавщині, Чернігівщині й Київщині, поет виїхав до Києва через Переяслав...

дівчини (це портретне зображення дочки художника) безпосередній та щирий. Скільки теплоти у відкритому променистому погляді! Та є в ній щось і від бабусиної вдачі – ледь уловима твердість і категоричність. Обличчя матері (а цей образ художник писав зі своєї дружини) ніби зсередини осяяне душевним благородством. Ідеться не про показну, ефектну красу, а про глибоку, можливо, не кожному відразу помітну вроду, яка ґрунтується на почутті людської гідності, усвідомленні свого призначення в житті.

Картина має символічний зміст. "Три віки" – втілення неперервності життя, і то не тільки в суто фізичному розумінні. Художник акцентував духовний зв'язок між поколіннями, передусім у родині, духовну спадкоємність трьох поколінь сім'ї. Це неначе три ланки ланцюга, що веде з минулого в майбутнє.

І, зрештою, у картині звеличується материнство, прославляється жінка. Тема мадонни, тема материнської відданості й любові – одна з найважливіших і у світовому мистецтві, і в українському.

Автор полотна – Федір Кричевський – знайшов вирішення цієї теми відповідно часові, у якому жив і творив. Картину написано 1913 року – напередодні Першої світової війни. Перед тим Кричевський двічі побував у Європі: 1902 року як художник-кореспондент їздив до Великобританії на врочистості з нагоди коронації англійського короля Едуарда Сьомого, а в 1910–1911 роках як стипендіат Петербурзької академії мистецтв відвідав Францію, Німеччину, Італію й Австрію. Відчуваючи воєнне передгроззя, Кричевський звернувся до образу берегині людського роду – жінки, матері, нареченої. Бо ж саме жінкам належало винести на своїх плечах страшний тягар війни. Може, через те обличчя героїнь картини "Три віки" приховують незрозумілу їм самим стурбованість, потаємне глибоке передчуття...

Кричевський зобразив не сентиментальні характери, не патріархальщину. Він підкреслив у своїх героїнях нові характери – змістовні й глибокі, увиразнив натури вольові й цілеспрямовані. Саме таких характерів вимагав новий час.

Син земського лікаря з містечка Лебедина на Сумщині, Федір Кричевський був здібною дитиною. Працювати був привчений змалечку. Допомагаючи матері у господарстві, навчився куховарити. Для недільних сімейних обідів виліплював із тіста прикраси до святкового пирога, вирізував з масла вишукані фігурки. Крім того, хлопчик вишивав і в'язав та ще й за власними орнаментами! А як гарно розмальовував у хаті піч і стіни! Скрізь: на підвіконнях, на столі й миснику – вічно досихали виліплені ним з глини свищики, коники і пташки...

У селі Мала Ворожба, куди родина Кричевських переїхала з Лебедина, Федір захопився пам'ятками старовини. Закінчивши лише двокласне училище, проте з цілим альбомом чудових рисунків, 16-річний Федір вирушає до Москви, щоб вступити до училища живопису, скульптури та архітектури. Звісно, з такою освітою, яку мав Федір, до училища не приймали. Та обдарованого хлопця не могли не помітити. Викладач училища Костянтин Савицький протягом року давав йому уроки рисунка і загальноосвітніх предметів. Успішно склавши екзамени, Федір Кричевський став студентом.

Крім таланту, працелюбності й рідкісної цілеспрямованості, у характері Кричевського було чимало такого, що викликало до нього симпатію навіть стриманих і непривітних людей. Це була природна доброта, довірливість, надійність у дружбі та скромність. Життя Федір сприймав з відкритою душею, без жодних нарікань на труднощі, яких, звичайно, не бракувало.

6. У концтаборі Ганна пробула
а) 5 років;
б) 8 років;
в) 10 років;
г) 20 років.
7. Коли Ганна повернулася, син Васько перейшов до
а) 10 класу;
б) 8 класу;
в) 6 класу;
г) 4 класу.
8. Школу хлопець покинув через те, що
а) важко давалося навчання;
б) лінувався й байдикував;
в) з нього знущалися діти;
г) хотів працювати в колгоспі.
9. До матері Васько відчував
а) любов і ніжність,
б) жаль і співчуття;
в) байдужість;
г) ненависть.
10. Ганну люди тяжко покарали за те, що
а) покохавши німця, вона зрадила свій народ;
б) народила дитину, не взявши з її батьком шлюб;
в) протягом 10 років її дитина була без матері;
г) не бажаючи бути бездумним ґвинтиком, вона дозволила собі порух душі.
11. Чашу материнських страждань переповнила
а) нескромність сусідки;
б) грубість невістки;
в) брутальність і жорстокість сина;
г) байдужість села.
12. Головна думка опрацьованого тексту –
а) осуд нерозважливості у виборі коханого;
б) схвалення поведінки сина, який не простив матір-зрадницю;
в) осуд людської жорстокості;
г) застереження не йти всупереч усталеним звичаям та моралі.

Федір Кричевський

У репродукціях цю картину бачив кожний, зветься вона "Три віки". А зображує три жіночих обличчя, що уособлюють молодість, зрілість і старість. Три етапи життя, три різних світовідчуття, три покоління. Здавалось би, усе так зрозуміло: дівочі веселощі, материнські клопоти, бабусині хвороби... Але ж ні, митець зосереджує увагу на іншому – підкреслює духовну єдність трьох поколінь.

Зображених на полотні жінок ми сприймаємо як єдину родину: бабусю, матір і дочку. Проте художник далекий від сентиментального замилування родинною злагодою. Його героїні позбавлені награної запобігливості й удаваної люб'язності. Жінки різняться не лише віком, а й характерами. Поважні роки бабусі (портретне зображення няні родини Кричевських) не згасили її енергії та життєвих сил. Міцно стиснуті вуста свідчать про рішучий характер. Такі жваві очі з молодечим блиском бувають у мудрих і завзятих людей. Майстер акцентує увагу на схожості матері й дочки. Характер

На початку літа Шевченко прибув до Полтави. Тут він любовно змалював будиночок, де жив автор "Енеїди" й "Наталки Полтавки". Художник звернув увагу ще на дві споруди: монастир, заснований 1650 року полтавським полковником, соратником Богдана Хмельницького Мартином Пушкарем, та на триглаву дерев'яну церкву. Не виключено, що Шевченко, розмовляючи з людьми, котрі знали Котляревського, чув від них і про легендарну поетесу, сучасницю Мартина Пушкаря Марусю Чурай *(За П.Журом; 424 сл.)*.

◆ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Гравюри альбому "Живописная Украина" мали поділятися на три категорії:
а) портрети видатних історичних осіб, сцени з вирішальних історичних битв, змалювання національних звичаїв;
б) портрети видатних письменників та художників, пейзажі, історичні сюжети;
в) пейзажі, прикметні своєю красою або історичними спогадами, зображення національних звичаїв та історичні сюжети;
г) ілюстрації до творів з "Кобзаря", пейзажі, зображення звичаїв.
2. Роботу над "Живописной Украиной" було розраховано
а) на рік;
б) на два роки;
в) на п'ять років;
г) на невизначений час.
3. Працюючи над першими гравюрами альбома, Шевченко написав
а) сатиричну поему "Сон" ("У всякого своя доля..");
б) поезію "Сон" ("На панщині пшеницю жала...");
в) поему "Кавказ";
г) послання "І мертвим, і живим..."
4. *Гравюра* – це
а) інша назва акварелі;
б) зображення, виготовлене способом розмноження малюнка за допомогою друкарської форми з дерева, металу, пластмаси, лінолеуму тощо;
в) малюнок, виконаний пером на тканині;
г) витиснений на тканині або папері рельєфний малюнок.
5. Крім практичної мети – викупити з кріпацтва братів, Шевченко, працюючи над "Живописной Украиной", мав намір створити
а) гравюри для ілюстрування підручника з історії України;
б) гравюри для ілюстрування підручника з географії України;
в) своєрідну художню енциклопедію України, її волелюбного народу;
г) гравюри для участі в конкурсі, оголошеному Академією мистецтв.
6. Альбом "Живописная Украина" був задуманий
а) як особистий подарунок княжні Варварі Рєпніній;
б) як колекція для персональної виставки Шевченка;
в) як подарункове видання для продажу через книгарні;
г) як періодичне передплатне видання.
7. Квиток для проїзду до України Шевченкові видали
а) рада Академії мистецтв;
б) художник Карл Брюллов;

в) поет Василь Жуковський;
г) княжна Варвара Рєпніна.
8. Для роботи над альбомом з Петербурга в Україну Шевченко вирушив
а) у березні 1840 р.;
б) у березні 1845 р.;
в) у червні 1845 р.;
г) у червні 1847 р.
9. Княжна Варвара Рєпніна чекала на приїзд Шевченка
а) в Києві;
б) у Глухові;
в) у Яготині;
г) у Полтаві.
10. Переговоривши із княжною, Шевченко виїхав
а) до Києва через Рівне;
б) до Києва через Переяслав;
в) до Миргорода через Лубни;
г) до Чернігова через Полтаву.
11. У Полтаві Шевченко змалював будинок, де жив
а) Іван Вишенський;
б) Іван Котляревський;
в) Панас Мирний;
г) Мартин Пушкар.
12. Не виключено, що в Полтаві Шевченко чув про легендарну поетесу
а) соратницю Мартина Пушкаря Марусю Чурай;
б) сучасницю Мартина Пушкаря Марусю Чурай;
в) дочку Мартина Пушкаря Марусю Чурай;
г) сусідку Мартина Пушкаря Марусю Чурай.

ТЕКСТИ ДЛЯ НАВЧАЛЬНОГО АУДІЮВАННЯ

Покритка

Поярмаркувавши, Пилип заїхав до кума. Виїхав од кума пополудні, днина стояла гарна, коненята бігли дружно, під полозками скрипів сніг, і Пилип замугикав пісеньку. Над дорогою з крякотом тягли ворони, Пилип не звернув на те уваги, а даремно: невдовзі в повітрі закружляли білі джмелі, а далі розгулялася справжня віхола. Дорогу замітало, коні вже бігли тюпака, а згодом перейшли на ходу. Раптом захроплі, рвонули вбік, і, ледве не черкнувши саньми, проминули обкидану снігом білу постать. Вона ледь посувалася, нахилившись уперед, на грудях у неї випинався якийсь клунок. Пилип оглянувся раз, удруге. Кого це, подумав, погнало проти ночі. Постать ніби жіноча. Це ж куди вона... Примете снігом на дорозі.

Пилип тпрукнув на коні. Постать порівнялася з саньми.

– Хто ти є? – гукнув. – Жива душа чи привид? Куди проти ночі? Сідай уже.

Постать хилитнулась і сіла на краєчок саней. Обличчя закутане хусткою по самі очі, не розібрати – стара жінка чи молода, за кожушиною вузлик. Щойно коні зрушили з місця, вузлик пискнув. І щось пискнуло в Пилипа в грудях.

машині державній. Але вона дозволила собі порух людський, і не буде їй за це прощення до самого скону! А частка тієї провини важкої звалилася на її сина, і в очах Васька не було й іскри любові до матері... хоча б співчуття... хоча б жалю, що ним жаліють навіть тварин...

На фермі Васько був за підмітайла та підчищайла, і з кожним днем пив дедалі більше. Лихий на весь світ, міг кулаком пригостити й матір. Ганна просила Бога, щоб син швидше оженився, може, хоч тоді душа його одтане... Василь таки й оженився, але й тут не по-людському: привів жінку з в'язниці.

Удвох із жінкою вони пропивали все, що могли. Невістка обзивала свекруху німецькою підстилкою і не давала їй їсти. Якось Ганна, не втримавшись, поскаржилась на неї сусідці – та почала соромити молодих на всю вулицю.

Отут Василь і підскочив до матері. Роздер їй рота і натовк тютюну, що вигріб із кишені:

– На!.. Жери! Коли ти вже здохнеш, курво німецька!

... Серед ночі, коли село заснуло, Ганна вирушила в останню дорогу. Місяць співчутливо світив перед нею, і зорі жалісливо зітхали до неї.

Зупинилася на високому березі.

– Господи, прийми мою душу!

Ступила в порожнечу, впала донизу. Вода прийняла її в своє лоно, зімкнулася намертво.

Настав ранок, вода стала прозорою й світлою. Урочисто сходило сонце (*За А.Дімаровим; 989 сл.*).

◆ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. З молоденьким німчиком Ганна познайомилася
а) на примусових роботах;
б) у німецькій комендатурі;
в) випадково на вулиці;
г) на вечорницях.
2. Ганні тоді йшов
а) п'ятнадцятий рік;
б) сімнадцятий рік;
в) вісімнадцятий рік;
г) двадцятий рік.
3. До танців молодий німчик грав
а) на скрипці;
б) на баяні;
в) на гітарі;
г) на губній гармошці.
4. За кохання до Ганни німця було
а) розстріляно;
б) відправлено на фронт;
в) відправлено в концтабір;
г) переведено служити до іншого окупованого села.
5. Ганну заарештували, відірвавши од
а) матері;
б) сестри;
в) подруг;
г) немовляти.

Награвшись уволю, німець попрощався, з усіма ручкаючись. Хлопці подавали руки наче з примусу, а дівчатам німець явно сподобався, і коли він пішов, стали його нахвалювати: бач, і серед німців є люди.

Колько, отой, що приніс пістолета, сказав, суворо насупивши брови:

– Я його наздожену і встрелю!

– Я тебе встрелю! – нагримала на нього Ганна. – Хочеш, щоб усе село перевішали? Ану, дай!

І хоч Колько, який, тільки-но німець пішов, засунув пістолет за пояс, опирався, Ганна зброю таки відібрала: з дядьком могла б запросто справитися, не те, що з підлітком. По два снопи на вила нанизувала!

...Ганс почав навідуватися на вечорниці. Він дедалі частіше позирав на Ганну і до танку її найчастіше запрошував, а танцював бісів німець, наче ногами ноти виписував!

А коли одного разу Ганс набився провести Ганну додому, то й сліпий здогадався б: Ганс у Ганну закохався. Без оглядки на те, що він – представник вищої раси і його фюрер спеціальним указом заборонив своїм солдатам закохуватись у тубільних дівчат. Той фюрер не відав, що українські дівчата, які з колиски ростуть на піснях про кохання, уміють так причаровувати, що весь світ оддаси за один лише погляд з-під чорних брів.

Ганна ще довго впиралася ліктями Гансові в груди, коли він пробував її пригорнути. Та час, як кажуть, бере своє, і ось уже Ганна обмирає в обіймах Ганса, і земля розквітає під нею, і небо всміхається зорями, і можна задихнутися од щастя...

Проте раювати їм довелось недовго. Гітлер дізнався про їхнє кохання та, розлютившись, наказав запроторити Ганса на фронт, щоб він кров'ю спокутував тяжку провину. А Сталін, довідавшись про те кохання тільки й мовив: "Абаждьом", і те "абаждьом" пролунало набагато грізніше, аніж вереск біснуватого фюрера.

До приходу наших Ганна встигла народити дитинку: викапаний Ганс, тільки й того, що не говорив по-німецькому. Ганну заарештували одразу ж, од немовляти одірвавши, і вона протужила за сином упродовж десяти років, а ніде не спливають роки так повільно і ніде так здоров'я не губиться, як у таборах за дротами колючими, особливо на Півночі. Повернулася Ганна: жодного зуба і волосся геть сиве. Це в двадцять сім літ!

Васькові йшов саме одинадцятий рік. Перейшовши до четвертого класу, він навідріз відмовився ходити до школи, хоч як баба його вмовляла, бо хлопці там йому не давали життя, обзиваючи фріцом, а то й фашистом. Жоден учень не хотів сидіти за однією партою з Васьком, і він сидів сам, як зачумлений. Він не раз повертався додому в подертому одязі, заюшений кров'ю, бо кидався з кулаками на кожного, хто його обзивав.

Після кожної бійки, кожної важкої образи в дитячій душі сплескувалась ненависть до рідної матері. Васько не раз чув, як її обзивали лихими словами, а його, Васька, байстрюком, та ще й німецьким. І як під ним не загорілася подушка, коли серед ночі він змочував її сльозами пекучими!

Коли Ганна повернулася з таборів, Васько втік з дому. Перейняла його міліція – десь аж під Києвом.

Як вони жили, коли Ганнина мати, а Васькова баба померла і вони лишилися удвох?

А отак: Ганна працювала в колгоспі, не вилазила з болота і грязі, заробляючи на злиденний шмат хліба. Усе, що могла, віддавала вона синові, спокутуючи перед ним свою провину важку... За висловом вусатого батька народів, Ганна була тим ґвинтиком, який мав крутитися в бездушній

– Як же ти з дитиною... Хто тебе пустив у зимню дорогу... Ех, люди, – і вдарив по конях. – Куди тобі?

– Не знаю...

Голос кволий і, здається, молодий.

– То ти, Господи, сирота чи покритка?

Почувся тихий схлип. Пилип повернув до свого хутора. Він лісникує в пана Дудочки. Пилип Гак – із козаків, та пан заповзявся перевести його в кріпаки, тис, гнув, але в Гака є папір на козацтво, і панові не вдалося його виманити. Тоді він найняв Пилипа в побережники, і Пилип погодився. Пан йому не платить і вважає його кріпаком, а Пилип вважає себе вольним чоловіком, козаком. Кожен сподівається, що перекабатить на своє, так і живуть.

Коні вперлися у ворота. Пилип скочив із саней, одчинив ворота і завів коні у двір.

– Ходім, небого, до хати, – покликав жінку.

Та повільно підвелася. Пилип одімкнув двері. Жив сам, дружина, привівши дитину, дівчинку, яка одразу померла, теж покинула цей світ.

Завів несподівану гостю до хати, мовив:

– Роздягайся і лізь з дитям на піч. Там тепло, я топив. А я попораю коні, – роздмухав під комином жар, запалив каганчика й подався надвір.

Коли повернувся, молодиця стояла посеред хати. Сніг на хустці почав обтавати, її обличчя в сяючому німбі видавалося обличчям Богоматері, аж Пилипа струснуло. І було воно молоденьким-молоденьким, сливе дівочим.

– Чого стоїш стовпом посеред хати? – майже гримнув Пилип з якоїсь досади. – Хочеш дитя застудити? – (Воно кричало). – Хто в тебе – дівка, козак? Як звати?

– Хлопчик. Івась.

– А тебе? – допоміг скинути кожуха.

– Катерина.

Спровадивши молодицю на піч, одчинив скриню, перекинув одну шматину, другу, нарешті в його руках опинилася сорочка покійної Варки. Узяв ножа, брейонув уподовж од пазухи, надрізав і роздер упоперек, покраяв на чотири частини. Зжужмав і кинув на піч.

– Візьми перепеленай маля. Шмаття чисте.

Узяв під припічком горня, налив у нього молока, присунув до вогню. Коли молоко зашипіло, почало підніматися, ухопив горня ганчіркою. Налив у велику полив'яну чашку, відбатував скибку паляниці, став на ослінець біля лежанки, поставив чашку на край печі.

– Випий від застуди. Та й... хліба з'їж. Це треба для дитини.

Молодиця щось замуркотіла, і він гримнув:

– Я тут хазяїн.

Устав Пилип рано, затемна, попорав коні, корову та вівці, підпалив у печі, приставив до вогню куліш. Молодиця на печі ворушилася, але не спускалася. Пилип розтлумачив це собі ось як: боїться, щоб її поміч він не потрактував так, що хоче залишитися надовше.

Як задніло, Пилип накраяв хліба, розлив у миски куліш, покликав Катерину. Молодиця злізла, умилася з цебра над відром, утерлася рукавом, сіла до столу. Аж тепер Пилип роздивився, яка вона молодесенька і яка гарна. Неначе зійшла з ікони. Личко маленьке, брівки смоляні, підборіддя і носик ну тобі вирізьблені досконалим майстром, отим, що ложки робить.

З'їла з десяток ложок і ложку поклала. Дивилася у вікно. Пилипові стало невимовно шкода її, аж притиснуло серце.

– Як я тямкую, Катерино, тобі у світі йти нікуди. Хіба що на церковну паперть... Замерзнеш десь під тином. Дитяти шкода. Що ж, доживете в мене до весни, а на той час, може, об'явиться той... Хто він?

– Москаль.

– Фью-і-ть, – свиснув Пилип і злякався гріха: свиснув у хаті. – Пиши – пропало. Живіть, стерегтимете хату, бо я все по лісах та байраках...

Так і залишилися Катерина з Івасем у Пилиповій хаті. Пилип поліз на горище, знайшов там лозову колиску, яку був змайстрував для дочки, котра в ній майже не гойдалася, і почепив до тряму. Все ніби вимушено – мовляв, нікуди подітися. Він взагалі був понурий, мовчакуватий, відлякував людей острішками брів, твердим поглядом, важким підборіддям, і сам крутоплечий, міцний, зросту невисокого, але чомусь здавалося, що дивиться на тебе згори. Йому було під п'ятдесят.

Зранку Пилип прямкував до лісу. Вертався ввечері, іноді приносив лисицю або зайця, які трапили в сильця, іноді – одібрану в лісокрада пилку або сокиру. Катерина вставала засвіта, топила піч, порала хату. Івась дивився на неї з висоти – з колиски.

Повінчалися за три села звідти. Вінці над їхніми головами тримали попові наймит і наймичка, більше в церкві не було нікого. Вернулися додому під вечір, попорали худобу, сіли вечеряти. Таким було їхнє весілля.

Жили вони п'ять років. Пилип не кривдив Катерину, намагався перебрати на себе більшу частину її роботи, навіть купав з нею у вербових ночвах Івася. Й Івась звик до його кущистих брів, великого носа, часто хапав його ручкою, регочучи.

Але коли в людський слід уступить недоля, вона йтиме й доганятиме, поки не зживе зі світу. Ранньої осені Катерина бігла через став, вломилася на тонкому льоду, було їй по груди, вона таки вибралася на берег, але застудилася й за два тижні померла. Тяжко зажурився Пилип. Проте сумував недовго, за два місяці його знайшли в лісі з проломленою головою – звичайна смерть багатьох побережників.

Пан забрав Пилипову землю і хату, а Івася оддав у підпасичі. А звідти, про всяк випадок, бо ще виросте й розкаже про панську правду, – в москалі. Іван вернувся, коли вже настала воля, й осівся в селі. Був він чоловіком простим, доброзичливим, страждениим (*За Ю.Мушкетиком; 942 сл.*).

◆ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Обкидану снігом жінку Пилип зустрів на шляху, повертаючись
а) з церкви;
б) з управи;
в) з панського маєтку;
г) з ярмарку.

2. У Пилипа *щось пискнуло в грудях*, коли
а) побачив, що жінка змерзла та голодна;
б) побачив, що жінка молода і вродлива;
в) пискнув вузлик у жінки під кожушиною;
г) жінка розповіла, що їй нікуди подітися.

Дні мелькають, наче кісточки на рахівниці. Десяток кісточок, а тоді клац – одна опинилася зверху, а ці рука змела праворуч. Усе в житті підлягає таємному, незримому підрахунку, і всьому ціною гроші. Усе зав'язується на грошах: обіцянки, обмани, зради, розколи, чиясь сліпота і продажність.

У чому прогрес? У людській досконалості? Та порівняй сучасного філософа із Сковородою, чого він вартий? Порівняй нинішнього фірмача із чумаком! Звичайно, є й прогрес. Кудись мчать і мчать машини... Куди й чого? Винаходи розуму не вдосконалюють душу.

А от мальва цвістиме, не зважаючи ні на що, розквітатимуть нові й нові віночки на високому рівному стеблі, нижні прив'ядатимуть, будуть засихати, але тих, верхніх, завжди буде більше, вони забиватимуть, гаситимуть своїм соковитим буянням сухість нижніх. Мальва аж гукає, що їй ще довго квітнути, жити, і це "довго" зливається з вічністю (*За Ю.Мушкетиком; 188 сл.*).

ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО АУДІЮВАННЯ

Провина

Ця історія сталася шістдесят літ тому, коли Ганні йшов сімнадцятий рік, а дівоча душа в цьому віці, як порох: досить іскри найменшої, щоб вона вибухнула, ні на що не зважаючи. Коли роль іскри тієї зіграв погляд молоденького німчика, який забрів знічев'я на вечорниці, де дівчата і підлітки-хлопці, попри окупацію (молодість брала своє), вигуцикували польку, за браком музики наспівуючи мелодію, а Ганна, того німчика побачивши, охнула внутрішньо та й усілася на пістолета, що лежав на виду в усіх на лаві.

Пістолета того приніс один із хлопців-шибайголів: вихором увірвався до хати й наставив на тих, що танцювали:

– Хенде хох!

Дівчата, звісно, у вереск, а Ганна підскочила до підлітка й видерла з рук зброю:

– Тебе по голові дурній треба хохнути! – кинула пістолет на лаву. – Хочеш, щоб німці побачили?

І тут, наче тими словами наврочені, двері рипнули й на порозі вродився живий-живісінький німець. Ще й привітався по-німецькому:

– Ґутен абенд!

Усі так і обмерли. А Ганна притьмом усілася на зброю, прикривши її від чужинецького ока.

Німчик був зовсім без зброї, мундирчик на ньому сидів, як на підліткові, який надумався погратися в солдатики. Він пошукав очима, де б його сісти, та й примостився поряд із Ганною (в Ганни душа скочила в п'яти). Дістав гармошку губну, перламутром розцяцьковану, дмухнув, наче пробуючи:

– Хопак? .. Вальс?..

– Вальс! – скомандувала Ганна: бракувало ще перед німцем ходити навприсядки.

– Я, я, вальс... Бітте.

Притулив гармошку до припухлих, мов у дитини, губів, і така мелодія полилася кімнатою, що й не захочеш, то затанцюєш. Дівчата спершу несміливо, а потім дедалі сміливіше закружляли у вальсі, хлопці стояли насуплені. Ганна сиділа, як обварена.

великі маси сипких матеріалів, найчастіше зерна); *траєкторія* (лінія польоту), *перспектива* (плани на майбутнє).

● Дібрати синоніми до слів *біографія, примхливий, унікальний*.

● Скласти план (орієнтовний: І. Що писали його біографи. ІІ. Не Юрій Кондратюк, а Олександр Шаргей. ІІІ. Короткочасне навчання в політехнічному. IV. Примхлива доля винахідника. 1. Закавказький фронт, окупований Київ. 2. Інженер без вищої освіти будує елеватори. V. Наукові здобутки Кондратюка. 1. У вільний від роботи час – розрахунки майбутніх космічних трас. 2. Найперший політ астронавтів здійснено за "трасою Кондратюка". 3. Відмова видавництва "Головнаука". 4. Свої розрахунки науковець друкує сам. VI. Арешт за... шкідництво. VI. Ще одна спроба прислужитися науці. VII. Загибель генія).

● На дошці записати: *Петроградський політехнічний інститут; Закавказький фронт; елеваторні господарства; теорії космічних польотів; розрахунки космічних трас; "Appollo"; дані космічного корабля; унікальна вітроелектростанція, дивізія народного ополчення*.

● Написати докладний переказ, завершивши його стислою розповіддю про внесок українських учених у розвиток світової науки.

ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО ДИКТАНТУ

Український зорепад

У променях сонця дотлівали хмари. Ще будуть теплі дні, ще цвістимуть квіти, сонце припікатиме по-літньому. Та вже дзвенить у височині печальна струна, нагадує, що все летить на невидимих крилах і все має кінець. Ліс ще шумітиме, але, либонь, на півтону глухіше.

Максим дивився у пригасле, темно-синє небо, на маленькі, перші, рідкі, неначе розвішані недбалою рукою зорі. Вони були схожі на яблучка на вітті здичавілих яблунь. Одна зоря зірвалася й шугонула за темний ліс...

Зорепад шумує в наших жилах, український зорепад. Він тільки в нас такий. Таємничий до щему в серці й величний. То наші стражденні предки шугають у безвість, у вічність, щоб постати в нас печальними і вічно одинокими, як одірвані од небозводу зорі. Тільки українцеві дано це відчуття, тільки його гнітить підозра і гірка невгасима туга.

Людина, яка не ввібрала в себе сивого зорепаду й цвіту калини, яка не відчула на своїх губах смаку вишні, якій не вдарив у серце на світанку перепел, не може бути українцем. І поки на небозводі горітиме хоч одна зірка, а на землі залишиться хоч один перепел, Україна не згасне (*За Ю.Мушкетиком; 180 сл.*).

Мальва

У небі летіли схожі на розгніваних драконів хмари, ладні склювати все під собою. Біля будинку Олега чекала мальва. Вона все буяла й буяла, ось розквітли ще два гарячорожеві віночки. Здавалося, він чує дихання квітки, в одній чарунці спав джміль. Спав так солодко, що Олегові й самому захотілося вкластися в тій чарунці й заснути. Заснути надовго, сховавшись від усього.

3. Пилип лісникував
а) у пана Енгельгардта;
б) у пана Польського;
в) у пана Курочки;
<u>г) у пана Дудочки.</u>

4. Прізвище Пилипа було
а) Сак;
<u>б) Гак;</u>
в) Рак;
г) Приймак.

5. Значення слова *побережник* таке:
а) той, хто живе на березі річки;
б) той, хто перевозить людей через річку;
в) той, хто охороняє річкові багатства;
<u>г) лісовий сторож.</u>

6. Пилип був
а) молодим неодруженим парубком;
б) самотнім молодим сиротою;
<u>в) літнім удівцем;</u>
г) старим дідом, що пережив усю свою родину.

7. Несподівану гостю та її дитину звали
<u>а) Катерина, Івась;</u>
б) Катерина, Василько;
в) Ганна, Івась;
г) Ганна, Марко.

8. Опрацьований текст немовби занурює нас у життя героїв поеми Т.Шевченка
а) "Наймичка";
<u>б) "Катерина";</u>
в) "Княжна";
г) "Марія".

9. Здавалося, Пилип дивиться на всіх згори, тому що був
а) дуже високий на зріст;
б) надзвичайно сильний;
<u>в) незалежний і впевнений у собі;</u>
г) понурий і мовчакуватий.

10. Трагічну загибель героїні автор тексту пояснює
<u>а) її недолею;</u>
б) її необережністю;
в) її недбалістю;
г) її слабким здоров'ям.

11. У понівеченій солдатчиною долі Катерининого сина автор вбачає вину
а) Катерини;
б) Пилипа;
<u>в) пана;</u>
г) батька-москаля.

12. Описана в тексті історія нагадує такий Біблійний мотив:
а) загибель Лотової дружини;
б) порятунок малесенького Мойсея;
<u>в) Святе Сімейство;</u>
г) Успіння (смерть) Богородиці.

Стоїть явір над водою

...Уже десятий рік він у солдатчині, на пустельному березі Каспійського моря, з "височайшою" забороною писати й малювати. Та попри все – "караюсь, мучуся, але не каюсь".

Кругом скрута – немає паперу, щоб продовжити "захалявну книжечку", нічим малювати... Єдина його відрада – підтримка друзів з України. Вони допомагали вистояти, не втратити душевної рівноваги. Серед тих, хто не відцурався поета, хто, нехтуючи категоричну заборону, підтримував його матеріально й морально, посилав теплі й зворушливі листи, був Семен Степанович Гулак-Артемовський.

І виливалося на папір із Шевченкового серця: "Благородніший ти із людей, брате-друже мій єдиний Семене!.. Ну, скажи по правді, чи єсть та великая душа на світі, окрім твоєї благородної душі, щоб згадала мене в далекій неволі..."

Чимало в їхніх долях спільного. Вони майже ровесники, земляки. Гулак народився 1813-го, на рік раніше від поета, не так уже й далеко від його рідної Кирилівки – у Городищі, біля Черкас. Їхній давній козацький рід походив із селища Артемовська, а одного з предків за веселу одчайдушну вдачу прозвали "гулякою". Від того й пішло подвійне родинне прізвище Гулаків-Артемовських.

Серед мальовничої природи, серед ланів широкополих промайнули дитячі роки і Шевченка, і Гулака.

Шевченко, слухаючи діда, кобзарів, сам гарно співав, і голос він мав гарний, але справжнє покликання мав до малювання, та й потяг до віршування прокинувся в нього рано. Гулака природа обдарувала надзвичайної краси голосом. З одинадцяти років він, ідучи за сімейною традицією, навчався в Київському духовному училищі. Тут дзвінкий та чистий дискант юнака привернув увагу начальства, і Семена зарахували хористом Софійського собору. Із запалом вивчав Гулак творчість хорових майстрів Березовського, Бортнянського, Веделя. Пізніше, у зв'язку з мутацією голосу, юнака виключили з хору, а заразом і з духовного училища. Проте через деякий час він, завдяки винятковій музичній обдарованості, опинився у складі хору Михайлівського монастиря. Тут розвинувся в нього чудового тембру і широкого діапазону баритон. А щоб завершити свою освіту, Семен закінчив Київську духовну семінарію.

У червні 1838 року в Києві перебував російський композитор, тодішній капельмейстер придворної співацької капели Михайло Глинка. В Україну він приїхав у пошуках гарних голосів для капели. Під час богослужіння в Михайлівському монастирі Глинка почув чудовий, рідкісної краси й сили баритон, що виконував соло. То співав Семен Гулак-Артемовський, а йшов юнакові двадцять п'ятий рік.

Михайло Глинка запросив Гулака до Петербурга, пообіцявши виховати з нього професійного оперного співака. І справді, він навчав Семена з неабиякою відданістю. Визначний вокальний педагог Глинка прищеплював Гулакові виконавську культуру, керував його музичною освітою. Композитор увів Семена в коло визначних діячів культури, серед яких були Карл Брюллов, Іван Айвазовський, Нестір Кукольник.

Клопотаннями того ж таки Карла Брюллова, Василя Жуковського, Євгена Гребінки Шевченка 1838 року було викуплено з кріпацтва.

насправді народився він не в Києві, а в Полтаві, а справжнє його ім'я – не Юрій Кондратюк, хоч саме під цим іменем він увійшов в історію світової космонавтики. Тож ім'я вченого – Олександр Шаргей. Рятуючи своє життя під час громадянської війни, він, тоді ще зовсім юний, змушений був узяти наймення загиблого приятеля...

Закінчивши Полтавську гімназію, Кондратюк (тоді ще Шаргей) вступив до Петроградського політехнічного інституту. Проте провчився лише місяць – у листопаді 1916 року його забрали до війська.

Куди тільки не закидала його примхлива доля! Був на Закавказькому фронті, у захопленому денікінцями Києві, знову на Кавказі... Після закінчення громадянської війни він, Юрій Кондратюк, інженер без вищої освіти, будує на Кавказі елеватори, пізніше зводить їх у Сибіру.

Усього проектуванню та будівництву елеваторних господарств Юрій Кондратюк віддав дев'ять років. І саме протягом цього часу, не знаючи ні вітчизняних, ні зарубіжних досягнень у теорії космічних польотів, інженер-самоук зробив найточніші розрахунки майбутніх космічних трас. Він запропонував спосіб досягнення поверхні великих небесних тіл. У 1969 році американські дослідники космосу скористалися його ідеєю, випробовуючи свій "Appollo" і визнаючи, що найперший у світі політ астронавтів вони здійснили саме за "трасою Кондратюка". За основу своїх унікальних досліджень американські вчені взяли відкриття українського вченого, на той час учорашнього гімназиста, здійснене ним... 1917 року.

Чимало інших ідей Юрія Кондратюка знайшли застосування в космонавтиці.

Будуючи елеватори, Кондратюк і далі займається розрахунками орбіт штучних супутників Землі та Місяця, креслить схеми відповідних приладів. Третій, удосконалений варіант рукопису науковець надсилає 1925 року до видавництва "Головнаука".

Та Москву Кондратюкові відкриття не зацікавили. Рукопис повернули авторові. Причина? Кошти на "передчасні фантазії" не передбачалися. Тоді Юрій Кондратюк друкує рукопис власним коштом. Книжка побачила світ 1929 року. Тут було все: перспективи освоєння космосу, дані космічного корабля, типи траєкторій.

А вже через рік Кондратюк був заарештований за... шкідництво. На волю він вийшов тільки через 7 років.

Повернувшись в Україну, інженер без вищої освіти Юрій Кондратюк зробив ще одну спробу прислужитися радянській науці: він згуртував у Харкові творчий колектив, який розробив проект унікальної вітроелектростанції. І це відкриття не було помічено... Значно пізніше Кондратюків проект допоміг будівельникам Останкінської вежі в Москві.

1941 року Юрій Кондратюк одним із перших вступив у дивізію народного ополчення. Як згадували його однополчани, рядовий Кондратюк підтримував між штабом та батальйоном телефонний зв'язок. Під час ворожої атаки зв'язок перервався. Боєць Кондратюк кинувся вперед і впав, підкошений кулями. Геніальний учений загинув 3 жовтня 1941 року (*За М.Сорокою; 461 сл.*).

● Пояснити значення слів *прелюд* (вступ до музичного твору; *перен.* – вступ до чогось), *елеватор* (споруда, де приймають, зберігають, зважують

в) здатність оратора говорити стисло, зрозуміло;
г) емоційність, натхненність і піднесеність мовлення оратора.
10. Гумор – це
а) добродушне осміювання чиїхось вад;
б) різке висміювання чогось негативного;
в) особливо дошкульна викривальна насмішка, що передає ненависть і презирство до зображуваного;
г) приховане глузування, засноване на називанні супротивного, коли про щось говориться ніби в позитивному плані, але підтекст засвідчує протилежне.
11. Кульмінація публічного виступу – це
а) частина виступу, спеціально відпрацьована оратором лексично, стилістично тощо;
б) спосіб закінчення виступу, коли кожна наступна фраза емоційно посилює попередню;
в) частина виступу, яка полягає у роз'ясненні, витлумаченні подій та фактів;
г) розвивання, деталізування, поглиблення раніше висловлених оратором думок.
12. Основні думки виступу потрібно повторювати
а) завжди тими самими словами;
б) щоразу варіюючи їхнє мовне оформлення;
в) роблячи наголос на ключових словах;
г) пропонуючи слухачам їх записати.
13. Найчастіше в публічних виступах на суспільну тему вдаються
а) до ораторського підстилю публіцистичного стилю;
б) до науково-навчального підстилю наукового стилю;
в) до белетристичного підстилю художнього стилю;
г) до розмовно-побутового стилю.
14. Зразком іронії є така фраза:
а) Теорія, мій друже, сіра, зеленим є лиш дерево життя (*Г.Гейне*);
б) Цитування – дослівне передавання чужого висловлювання (*З підручн.*);
в) Древо мислі вродило – цитати, цитати, цитати (*Л.Костенко*);
г) Молодим ораторам рекомендується не топити в цитатах власні думки (*З посібн.*).

ТЕКСТ ДЛЯ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКАЗУ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

Космічний прелюд

На четвертому місяці вагітності його матір, учительку французької мови Київської гімназії, арештували за участь у політичній демонстрації. У Лук'янівській в'язниці було від чого збожеволіти! Матір народила його в глибокому безумі...

Важка психічна хвороба передчасно звела матір у могилу. Батька так само не стало задовго до синового повноліття. Отже, своїх батьків він не знав. Його виховував дідусь – людина в Полтаві знана й шанована.

Так пізніше напишуть його біографи. Та згодом, уточнюючи дату народження майбутнього геніального фізика, несподівано з'ясують, що

У Санкт-Петербурзі Шевченко і Гулак не могли не зустрітися. Вони – люди однакових переконань, уподобань, були отчені спільними друзями. Можливо, вони познайомилися на котромусь із музичних вечорів у Глинки, де бував Брюллов, на той час учитель Шевченка. А може, зустрілися в Гребінки, де збирався гурт земляків.

Уже перший прилюдний виступ Семена Гулака-Артемовського "був блискучим", як писав співак у листі до свого дядька, поета-байкаря Петра Гулака-Артемовського. На зібрані з концерту гроші співак 1839 року виїхав на навчання до Парижа. Закордонний дебют Семена відбувся на сцені флорентійської опери 1841 р. Повернувшись до Росії, Гулак співає в оперній трупі в Петербурзі.

З кожним роком репертуар співака збагачується. Йому підвладні найскладніші партії: Командор в опері "Дон-Жуан" Моцарта, Яго в опері "Отелло" Верді, Фіґаро в "Севільському цирульнику" Россіні. Загалом Семен Гулак-Артемовський виконав понад 50 провідних оперних партій. Крім того, виступав у концертах, а задля відпочинку робив художні мініатюри із слонової кості та малював.

Інакше склалася доля Шевченка. Перша його книжка, як писав І.Франко, "...відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої холодної води, заясніла невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову".

...У пеклі аральської пустелі Шевченко часто згадував Гулака. "Мій єдиний друже Семене", "брате мій", "любий Семене" – так звертався змучений невільник до Гулака в листах. 27 березня 1858 року Тарас Григорович прибув у Петербург, зупинився в Лазаревського, а наступного ж дня надвечір записав у щоденнику, що зустрів "задушевного друга Семена Артемовського".

Часто Гулак і Шевченко удвох захоплено співали народних пісень, що нагадували їм рідну Україну. Співали й ту, яку написав сам Гулак на текст відомої народної пісні. Чи ж не гірка Шевченкова доля навіяла її Гулакові?

Стоїть явір над водою,
В воду похилився,
На козака недоленька,
Козак зажурився...
Не хилися, явороньку,
Ще ти зелененький,
Не журися, козаченьку:
Ти ще молоденький...

У серпні 1860 року пісня вийшла окремим виданням. На титульному аркуші зазначалося: "Музыку посвящает Т.Г.Шевченко С.Артемовский". Безсумнівно, пісня справила на Шевченка глибоке враження. У поезії "Над Дніпровою сагою", написаною того самого року, з'являється образ явора:

Над Дніпровою сагою
Стоїть явір над водою...
Стоїть старий, похилився,
Мов козак той, зажурився...

Зворушлива дружба Шевченка й Гулака тривала до останніх днів поетового життя. Передчуваючи недобре, у 1861 році Шевченко саме Гулакові передав на збереження найдорожче: написані після повернення із заслання вірші, картини й листи. А на присвяченому пам'яті поета

концерті Гулак, що тяжко переживав утрату земляка й друга, співав "Стоїть явір над водою".

Семен Гулак-Артемовський помер 1873 року, проживши 60 літ. Оперну сцену він залишив 1865 року, прослуживши в театрі майже 25 літ. Останні роки співак жив у Москві. Багато читав, цікавився новинками науки, розвитком природознавства і медицини. І це не випадково, адже Гулак був усебічно обдарованою людиною. До речі, зберігся розроблений ним проект петербурзького водогону.

Та вічним пам'ятником Гулакові-Артемовському залишиться перша українська опера "Запорожець за Дунаєм", яку він написав у розквіті свого таланту. Цей лірико-комедійний твір сповнений глибокого патріотизму й народності, тут показано і прагнення українців до волі, і благородство та хоробрість українського народу. Гулак створив яскравий образ добродушного й веселого Івана Карася, душа якого перейнята щирою любов'ю до рідного краю. Гулак був першим виконавцем партії Карася і першим режисером-постановником опери. Сценічна біографія опери позначена блискучим виконанням провідних партій корифеями українського театру – Марією Заньковецькою, Миколою Садовським, Марком Кропивницьким, Панасом Саксаганським. Пізніше славу опери примножили видатні співаки Оксана Петрусенко та Іван Козловський (*За Т.Золозовою; 974 сл.*).

◆ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Слова "караюсь, мучуся, але не каюсь" належать
а) Тарасові Шевченку;
б) Іванові Франку;
в) Лесі Українці;
г) Семену Гулаку-Артемовському.
2. Семен Гулак-Артемовський народився
а) в Кирилівці;
б) у Городищі;
в) у Харкові;
г) у Києві.
3. Навчаючись у Київському духовному училищі, Семен Гулак-Артемовський був хористом
а) Софійського собору;
б) Успенського собору;
в) Андріївського собору;
г) Михайлівського монастиря.
4. Семен Гулак-Артемовський мав голос
а) тенор;
б) баритон;
в) бас;
г) баритональний бас.
5. Коли Михайло Глинка запросив Гулака до Петербурга, йому йшов
а) шістнадцятий рік;
б) двадцятий рік;
в) двадцять другий рік;
г) двадцять п'ятий рік.

в) теорія ораторського мистецтва;
г) емоційне ствердження або заперечення якогось факту.
2. Батьківщиною красномовства вважають
а) Давній Єгипет;
б) Стародавній Китай;
в) Античну Грецію;
г) Давній Рим.
3. Батьком риторики називають
а) Арістотеля;
б) Платона;
в) Демосфена.
г) Цицерона.
4. Видатні оратори Київської Русі:
а) Демосфен та Цицерон;
б) Іларіон та Кирило Туровський;
в) Феофан Прокопович та Григорій Сковорода;
г) Михайло Ломоносов та Георгій Кониський.
5. Тема виступу – це
а) доведення до слухача інформації через мовлення;
б) роз'яснення, тлумачення, інтерпретація подій та фактів;
в) основна галузь роздумів оратора, у межах якої він добирає явища й факти, що розглядаються у виступі;
г) уміння оратора виступати без підготовки.
6. План лекції – це
а) повний письмовий виклад змісту виступу;
б) слова й звороти, які означають поняття та явища певної галузі знань;
в) узагальнюючі думки, які мають лаконічну, відточену мовну форму;
г) послідовність і взаємозв'язок тематичних частин виступу, зафіксований у вигляді переліку ключових понять або суджень.
7. Ясність мовлення – це
а) насиченість виступу новими фактами, актуальними проблемами;
б) смислова прозорість виступу, що забезпечує його зрозумілість, доступність у засвоєнні слухачами;
в) якість мовлення, що засвідчує здатність оратора спонукати слухачів до творчої діяльності;
г) якість мовлення, яка полягає у його мелодійності, плавності, інтонаційній виразності.
8. Образність мовлення – це
а) ясність, точність, логічна переконливість публічного виступу;
б) уміння говорити ясно, без ускладнень, надуманих образів і невиразних зворотів;
в) наявність у виступі яскравих картин, які дають змогу не лише осмислювати почуте, а ніби сприймати його всіма чуттями – бачити, чути тощо;
г) якість виступу, що засвідчує здатність оратора розглядати конкретні факти і явища, давати їм чіткі наукові й політичні оцінки.
9. Лаконічність мовлення відображає
а) словниковий запас оратора;
б) літературну нормативність мовлення оратора;

11. На місці пам'ятника графу Бобринському встановлено
а) пам'ятник Петровському;
б) пам'ятник чекістам;
в) пам'ятник Щорсу;
г) пам'ятник Боженкові.
12. На гербі роду Бобринських були такі слова:
а) "Кожному своє";
б) "Пам'ятай про смерть";
в) "Богу слава, життя Тобі";
г) "Зруйную і побудую".

№ уроку	Зміст програмового матеріалу	К-сть годин	Дата
	ЕЛЕМЕНТИ ПРАКТИЧНОЇ РИТОРИКИ *(5 год)*		
51	Вступ. Техніка підготовки виступу. Збір матеріалу, його обдумування, конспект ключових слів	1	
52–54	Структура виступу: тема; основне в змісті виступу (об'єктивність, ясність, образність, цілеспрямованість, кульмінація, повторення основних думок, лаконізм, гумор, дотепи, іронія)	3	
55–56	*Зв'язне мовлення.* Практичні заняття з риторики. Виступ на зборах	2	
57	План виступу; стиль мовлення. Вступ і закінчення виступу	1	
58–59	*Зв'язне мовлення.* Практичні заняття з риторики. Виступ на зборах, семінарах (підготовлений і заздалегідь не підготовлений). Тематичне тестування (**тема**: Елементи практичної риторики)	2	
60–61	*Зв'язне мовлення.* Письмовий переказ із творчим завданням	2	
62	Контрольний диктант. Контрольне аудіювання	1	
63	Аналіз контрольної роботи	1	
64	*Зв'язне мовлення.* Аналіз письмового переказу	1	
	РОБОТА НАД ТЕМАМИ, ВИЗНАЧЕНИМИ ВЧИТЕЛЕМ *(4 год)*[1]		
65		1	
66		1	
67		1	
68		1	

ТЕСТИ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ *(зразки)*
Елементи практичної риторики

1. Риторика – це
а) відповідь, заперечення, зауваження одного з учасників діалогу іншому;
б) наука про правильну вимову та наголошення слів;

[1] Дві години із шести запропонованих програмою використано для контрольного диктанту та його аналізу.

6. Поет-байкар Петро Гулак-Артемовський доводився співакові
а) братом;
б) батьком;
в) дядьком;
г) дідом.
7. Закордонний дебют Семена Гулака-Артемовського відбувся на сцені
а) Паризької опери;
б) Віденської опери;
в) Міланської опери;
г) Флорентійської опери.
8. Загалом Семен Гулак-Артемовський виконав
а) понад 20 провідних оперних партій;
б) понад 25 провідних оперних партій;
в) понад 30 провідних оперних партій;
г) понад 50 провідних оперних партій.
9. Шевченкова книжка "Кобзар" "відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої холодної води..." Ці слова належать
а) Михайлові Драгоманову;
б) Іванові Франкові;
в) Михайлові Грушевському;
г) Лесі Українці.
10. Вічний пам'ятник Семенові Гулаку-Артемовському – опера
а) "Наталка Полтавка";
б) "Москаль-чарівник";
в) "Запорожець за Дунаєм";
г) "Тарас Бульба".
11. Головним героєм опери Семена Гулака-Артемовського є
а) Тарас Бульба;
б) Іван Карась;
в) Іван Ґонта;
г) Максим Залізняк.
12. Пісню "Стоїть явір над водою" Семен Гулак-Артемовський присвятив
а) Тарасові Шевченку;
б) Михайлові Глинці;
в) Василеві Жуковському;
г) Євгенові Гребінці.

СИТУАТИВНІ ВПРАВИ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ДІАЛОГІВ

● Використавши деякі з поданих у рамці висловів (на власний вибір), скласти та попарно розіграти діалоги, можливі між:

десятикласником і його першою вчителькою (висловити вдячність за прищеплену нею любов до книжки, літератури або математики, за мудрі поради);

десятикласником і його матір'ю (батьком, сестрою) (висловити вдячність за подарунок, зроблений до 1 вересня: книжку, дискету, компакт-диск тощо);

десятикласницею, яка влітку тяжко хворіла, і її однокласницею, котра прийшла відвідати її після повернення з лікарні (дівчина дякує за увагу, підтримку, гостинці, однокласниця – пропонує допомогу).

Етикетні формули подяки	Відповіді на подяку
Дякую за ... Дуже (щиро, сердечно, красно) дякую. Безмежно (щиро) Вам вдячний! Щире (сердечне, велике) спасибі! Із серця дякую! Прийміть мою вдячність (подяку). Як мені віддячитись Вам... Я вам зобов'язаний. Я Ваш боржник. Я перед Вами в боргу.	Прошу. Будь ласка. Аби Вам на користь. Богу дякуйте. Нема за що (ні за що). Не переймайтеся. Не варт уваги. Пусте. Спасибі й Вам. На що Бог споміг. Спасибі в кишеню не покладеш (жарт). Благодареники за вареники (жарт).

ТЕСТИ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (*зразки*)[1]
Одиниці мови, звуки мовлення, значущі частини слова, слово, словосполучення, речення, ССЦ

1. Найменший членороздільний елемент потоку мовлення, що утворюється органами мовлення за одну артикуляцію, – це
а) звук мовлення;
б) склад слова;
в) корінь слова;
г) слово.
Дібрати й записати пару слів, у яких заміна одного звука спричинює зміну лексичного значення (напр.: *сум – сам; дуб – зуб*).
2. Головною значущою частиною слова, що виражає основне лексичне значення слова, є
а) основа слова;
б) корінь;
в) суфікс;
г) префікс.
Дібрати й записати слово, що відповідає схемі: префікс – префікс – корінь – суфікс – закінчення (напр.: *розподілений, беззастережний*).
3. Мінімальною одиницею мови, що виражає поняття про предмети, процеси, явища дійсності, їхні ознаки чи відношення, є
а) слово;
б) словосполучення;
в) сполучення слів;
г) речення.
Будь-яке слово ввести у словосполучення та у сполучення слів (напр.: *пісня – мелодійна пісня – пісня і праця*).

---
[1] За правильно вибрану відповідь на кожне із запитань учень дістає по 1 балу, крім того, 1 бал додається за самостійно дібраний приклад. Таким чином, учень може одержати від 1 бала (за роботу, яка не дала задовільного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу).

в) популярним лікарем;
г) державним діячем, промисловцем, меценатом.
2. Олексій Бобринський став засновником
а) паперової промисловості;
б) харчової промисловості;
в) металургійної промисловості;
г) цукрової промисловості.
3. Найпершу цукроварню граф Бобринський збудував
а) у місті Суми;
б) у містечку Сміла;
в) у містечку Золотоноша;
г) у містечку Шпола.
4. Свого часу були відомі
а) добрива Бобринського;
б) сівалки Бобринського;
в) плуги Бобринського;
г) трактори Бобринського.
5. В Україні залізницю вперше відкрито на шляху
а) між Черніговом і Києвом;
б) між Балтою і Києвом;
в) між Вінницею і Києвом;
г) між Корсунем і Києвом.
6. Інтереси промисловців граф Бобринський протягом багатьох років захищав
а) у земській управі;
б) у статистичному відомстві;
в) у Державній Думі;
г) у Міській Думі.
7. Значення слова *меценат* таке:
а) дух сумління, злого посміху;
б) багатий покровитель наук і мистецтв;
в) прилад, за сигналами якого відлічують проміжки часу;
г) старий офіціант у ресторані.
8. Рідкісна честь, якої був удостоєний граф Бобринський, – це
а) Нобелівська премія в галузі науки;
б) Гонкурівська премія в галузі літератури;
в) довічна пенсія від державної скарбниці;
г) встановлення прижиттєвого пам'ятника.
9. Пам'ятник графові було встановлено
а) на Хрещатику;
б) на Думській площі (нині майдан Незалежності);
в) на перехресті Безаківської вулиці і Бібіковського бульвару (нині Комінтерну та бульвару Шевченка);
г) на Караваєвській площі (нині площа Толстого).
10. Бронзовий граф "достояв" до
а) 1917 р.;
б) 1926 р.;
в) 1934 р.;
г) 1954 р.

Цікаво, що Олексій Олексійович був одним з найперших вітчизняних фотографів, і його фотографії цілком заслужено відзначалися дипломами міжнародних виставок. Ось наскільки різноманітними були інтереси графа Бобринського. Був він людиною високоосвіченою й різнобічно обдарованою.

А ще граф є автором двох книжок, які своєї наукової цінності не втратили й нині: "Статистичні матеріали для історії бурякоцукрової промисловості в Росії" (1856) та "Про застосування систем протекційної і вільної торгівлі в Росії" (1868).

Обраний до Державної Думи, граф Бобринський протягом багатьох років захищав інтереси промисловців, добиваючись фінансування державою важливих проектів, спрямованих на розвиток економіки краю. Промисловець, політик, меценат, він був удостоєний рідкісної честі – встановлення прижиттєвого пам'ятника.

1872 року в Києві на перехресті вулиці Безаківської і Бібіковського бульвару (сучасних Комінтерну і бульвару Шевченка) було відкрито й освячено пам'ятник "Корисній діяльності графа Олексія Олексійовича Бобринського".

Бронзова статуя зображувала графа на повен зріст, у римській тозі (символ невтомних шукань і подвижництва). Задивившись у бік Центральної станції залізниць (нині це Київський вокзал), бронзовий граф сперся ногою на рейку. Загальну композицію доповнювали зображені на барельєфах гранітного постаменту суддівські атрибути та сільськогосподарський реманент. На утримання власного пам'ятника граф передав банкові 1000 карбованців задля того, щоб відсотки від вкладу йшли на забезпечення необхідних витрат.

Цікаво, що після встановлення радянської влади мешканці міста Сміли, де жив Бобринський, дозволили родині графа виїхати за кордон з двома повними вагонами майна. Проводжали графа зі сльозами на очах. За добро було відплачено добром.

Бобринському бронзовому не поталанило. Уперше його хотіли знести 1919 року, наступна спроба датується 1923 роком. Якимось дивом граф "достояв" до 1926 року, коли кінець кінцем з постаменту зняли барельєфи та анотаційну дошку, а статую перевезли до історичного музею. Згодом її переплавили на заводі "Арсенал".

А 1954 року місце графа зайняв грізний вершник Микола Щорс. Спрямувавши коня в бік вокзалу, він спинився, щоб швиденько придбати квитка в Центральних залізничних касах, на які вказує долонею. Театр абсурду продовжує свій безконечний спектакль.

Ім'я графа Бобринського примусовими заходами перекреслили, а згодом стерли з людської пам'яті, з історії України. А дарма, бо він, багатій, політик, землевласник, науковець, промисловець, цукровик, меценат, для блага України зробив чимало. Такі, як граф Бобринський, – міцні цеглинки нашої історії. До речі, на родовому гербі цього працелюбного, мудрого й енергійного чоловіка були слова: "Богу слава, життя Тобі" (*За О.Анісімовим та С.Грабарем; 577 сл.*).

◆ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Граф Олексій Бобринський був
а) відомим колись письменником;
б) талановитим актором і режисером;

4. Основна одиниця синтаксису, що є інтонаційно оформленим смисловим та граматичним цілим і виражає закінчену думку, – це
а) словосполучення;
б) речення;
в) складне синтаксичне ціле;
г) текст.
Скласти (пригадати)[1] й записати речення, виділити з нього 2–3 словосполучення, головне слово в кожному підкреслити (напр.: *Красива осінь вишиває клени червоним, жовтим, срібним, золотим* (Л.Костенко). Словосполучення: *красива осінь; вишиває клени; вишиває червоним; вишиває золотим*).
5. Словосполучення:
а) земля і небо; розумний і завзятий; думайте й читайте;
б) царює осінь; вітер налетів; урок триває;
в) дотепне слово; попросити вибачення; виступити вдало;
г) після уроків; буду мріяти; більш вдалий.
Дібрати й записати дієслівне словосполучення (напр.: *співати дзвінко; розповідати весело*).
6. Предикативні сполучення (речення):
а) усміхнене сонце, жовте листя, сумувати гірко;
б) всміхнулося сонце; листя опадає; сумують дерева;
в) до сонця, серед листя, будуть сумувати;
г) сонце і місяць, жовті та брунатні, весело і втішно.
Дібрати й записати предикативне сполучення (напр.: *співає серце*).

ТЕКСТИ ДЛЯ УСНОГО ПЕРЕКАЗУ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

Василь Касіян

Його завжди можна було зустріти на різних вернісажах, художніх і книжкових виставках.

Був він плечистий, трохи сутулуватий, але міцний і дужий. Мав буйну гриву сивого цупкого кучерявого волосся, яке своєрідним німбом вінчало його велику круглу голову. Мав монгольський розріз очей. І неодмінно був в українській вишиванці. Простоволосим, здається, він ходив навіть узимку. Час від часу виймав із кишені блокнот, натхненно робив якісь начерки, замальовки.

Таким запам'ятали народного художника України, видатного графіка Василя Касіяна. Творчість його нерозривно пов'язана з іменем Тараса Шевченка, оскільки саме ілюстрації до Шевченкових творів є головними роботами цього визначного майстра.

"Перед нами Шевченко під час останньої його подорожі на батьківщину. Знявши капелюх, підставивши чоло вітрові, Тарас простує високим берегом Дніпра. На обличчі поета – і напружена думка, і глибоке хвилювання. Унизу, під кручею, "реве ревучий". Вітер гне додолу прибережні верби. Важкі хмари вкрили небо. Та десь у глибині воно вже просвітліло...

[1] Тут і далі в ідентичних завданнях учитель на власний розсуд може дозволити учням не складати речення, а добирати відомі їм приклади з фольклору, художньої літератури тощо. До більшості тестових завдань додаються приклади з художніх творів, які вчитель може, по-перше, у разі потреби прочитати школярам, щоб зорієнтувати їх щодо виконання тестових завдань, по-друге, використати під час аналізу виконання тестових завдань.

Бентежний образ Кобзаря тут злився з образом збуреної грозою природи. Саме таким – замисленим, упевнено крокуючим назустріч бурі увійшов Шевченко в українське графічне мистецтво з літографії Василя Касіяна". Так чи приблизно так писали критики про відому роботу видатного художника.

Саме Шевченкіана стала головною працею життя Василя Касіяна. Гравюри "Тарас Шевченко", "Гайдамаки", "Шевченко серед селян" та інші ілюстрації до "Кобзаря" збагатили українське й світове мистецтво. Ілюстрував художник і твори Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки.

Мало хто знає, що Василь Касіян брав участь у першій світовій війні, побував у ворожому полоні в Італії, фахову освіту здобув у Празькій академії мистецтв. До речі, один із перших офортів Касіяна, створений знову-таки на тему Шевченкових творів, зображує розправу гайдамаків над панами. Після закінчення академії художник повернувся в рідну Україну.

Професор Василь Касіян викладав у Київському та Харківському художніх інститутах, був удостоєний Державної премії України імені Тараса Шевченка.

Нині існує щорічна Державна премія імені Василя Касіяна за найкращий плакат та найкращу художню листівку.

У Києві, на будинку на Володимирській вулиці, де жив видатний графік, установлено меморіальну дошку. Горельєфний портрет у бронзі виконаний дуже вдало. Бачимо кучерявий німб навколо впертого чола, знамениту вишиванку; працьовиті руки, які ніколи не знали спочинку (*З календ.; 340 сл.*).

● Пояснити значення слів *вернісаж* (закритий перегляд художньої виставки, а також перший день її відкриття), *графіка* (вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний олівцем, пером, пензлем, вуглем або відтиснутий на папері зі спеціальної форми), *гравюра* (малюнок, нанесений на поверхню твердих матеріалів за допомогою друкарської форми з дерева, металу, пластмаси, лінолеуму тощо), *літографія* (спосіб плоского друку із застосуванням друкарської форми, виготовленої з літографського каменю (вапняку), листів цинку або алюмінію; відбиток з такої форми), *офорт* (вид гравюри на металі, у якому заглиблені елементи зображення роблять способом травлення металу кислотами), *горельєф* (скульптурний твір, у якому зображення виступає над площиною тла більш як на половину його об'єму).

● Дібрати синоніми до слів *фаховий* (професійний), *меморіальний* (пам'ятний).

● Скласти план (о р і є н т о в н и й: І. Його можна було зустріти на вернісажах. ІІ. Яким він запам'ятався. 1. Плечистий, сутулуватий, але дужий. 2. Буйна грива кучерявого волосся. 3. Незмінна вишиванка. 4. Натхненно робив замальовки. ІІІ. Творчість Касіяна нерозривно пов'язана із "Кобзарем". IV. Як писали про літографію Касіяна критики. V. Графіка В.Касіяна збагатила українське і світове мистецтво. VI. Мало хто знає, як склалася доля митця. VII. Викладацька робота професора Касіяна. VIII. Щорічна Державна премія імені Василя Касіяна).

● Усно переказати текст, доповнивши його власними роздумами про роль і значення книжкової ілюстрації, зокрема відомих вам ілюстрацій до "Кобзаря".

8. Предок Лесиної матері грек драгоман прийшов в Україну
а) наприкінці XVI століття;
б) на початку XVII століття;
в) у середині XVIII століття;
г) наприкінці XVIII століття.

9. Драгоманом на Січі називали
а) кобзаря;
б) особливо вправного воїна;
в) лікаря;
г) перекладача.

10. Учасником декабристського руху був
а) Лесин дід Петро Драгоманов;
б) брат діда Петра Яків Драгоманов;
в) Лесин дядько Михайло Драгоманов;
г) Лесин батько Петро Антонович Косач.

11. Родинна садиба Драгоманових, де народилася Лесина мати, була
а) в Гадячі;
б) в Луцьку;
в) у Колодяжному;
г) у Кутаїсі.

12. В основі опрацьованого тексту –
а) розповідь;
б) опис;
в) роздум;
г) розповідь з елементами роздуму.

Граф Бобринський

Ім'я графа Олексія Олексійовича Бобринського вписане в українську історію. Це ім'я державного діяча, видатного промисловця, що відіграв значну роль у розвитку суспільства в XIX ст.

Передусім граф Бобринський став засновником цукрової промисловості в Україні (саме він, а не М.Терещенко чи Й.Бродський!), саме його зусиллями Київ було проголошено "цукровою столицею світу", а Російська імперія увійшла до числа найбільших виробників цукру.

Найпершу в Україні цукроварню граф збудував 1838 року в містечку Сміла, тоді Київської губернії, а нині Черкаської області. Мав він у той час 45 тис. десятин землі та 12 тисяч кріпаків.

Граф успішно займався агротехнікою, завдяки йому буряк із городини перетворився на цінну польову культуру. Удосконалював граф Бобринський і сільськогосподарський реманент – свого часу широко відомі були винайдені ним сівалки, а плуги навіть мали його ім'я – плуги Бобринського.

Але це ще не все. Олексій Олексійович – один з тих, хто започаткував залізницю в Російській імперії. Саме з його участю було закладено колійний зв'язок між Петербургом і Царським селом. А в Україні залізницю вперше відкрито на шляху між Балтою і Києвом. Розвиток залізниць створював найважливішу передумову для процвітання тих міст, що їх вони сполучали. Заходами графа Бобринського до таких міст увійшов і Київ. Щоправда, Київську залізницю відкрито в 1870 р., уже після смерті Бобринського, проте біля її початків стояв саме граф. Адже це він уклав у цю важливу справу свої знання й неабиякі кошти.

Яків був активним учасником декабристського руху, і від каторги його врятувало лише те, що під час повстання на Сенатській площі він нездужав і лежав у шпиталі. Після допитів у Петропавловській фортеці його, двадцятитрьохрічного, відіслали служити у віддалений північний полк "під суворий нагляд".

Молодший на рік за нього Петро здобув блискучу освіту в Петербурзі, проте "на благо царя и Отечества" служив недовго. Повернувшись в Україну, він збудував родинну садибу в Гадячі, де й народилася мати Лесі Українки. Там, неподалік від будинку, на високій горі, пізніше збиралися молоді учасники "Плеяди", звідти пішов назустріч нелегкій своїй долі Лесин дядько – Михайло Драгоманов, учений і політичний діяч, що закінчив життя у вимушеній еміграції (*За С.Бондаренком; 580 сл.*).

◆ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Літературознавці Лесю Українку звичайно називають
а) Мавкою;
б) сестрою Прометея;
в) дочкою Прометея;
г) неопалимою купиною.
2. Предметом дослідження науки *генеалогії* є:
а) будова і властивості земної кори;
б) походження та історія родів;
в) зміни в живій природі внаслідок діяльності людини;
г) твори античної поезії.
3. Родовідне дерево Лесі Українки налічує
а) два століття;
б) три століття;
в) чотири століття;
г) п'ять століть.
4. По батьковій лінії рід Лесі Українки походить
а) з Чехії;
б) з Боснії;
в) з Німеччини;
г) з Шотландії.
5. Предок поетеси Стефан Косач мав титул
а) принца;
б) барона;
в) графа;
г) герцога.
6. Пращур поетеси Петро Косач був сотником
а) Чернігівського полку;
б) Стародубського полку;
в) Полтавського полку;
г) Уманського полку.
7. Батько письменниці Петро Антонович Косач мав
а) філологічну освіту;
б) медичну освіту;
в) юридичну освіту;
г) природничу освіту.

Хата-вишиванка

Хатина стоїть у яблуневому садочку, гомінкому від бджіл та солов'їв, і дивиться вікнами на чималий клапоть городу. Біля воріт стримить над колодязем дерев'яний журавель, до якого підвішено цеберку. На причілку цвітуть півники й кущиться чимало зілля, яке скоро має розпуститися загадковими квітами, тішачи феєрією барв.

Колись у цій хаті жила баба-знахарка. До неї наїжджав болящий люд із околиць близьких і далеких, наслухавшись про чародійні замовляння й цілющі бабині трави та напої. Важко сказати, скільки в цих балачках було правди, скільки вигадки, а проте в сінях та хатчині стоїть тривкий аромат сушених квіток, листя, коріння, нагадуючи про лісові нетрі й лугові роздолля, про степи, у яких вигулюється чебрецевий вільний вітер. Та, либонь, не цим ароматом, що не вигасав, а зовсім іншими прикметами вражає глиняна хатина баби-знахарки.

Вона розмальована так, що не можна не дивуватися! Ото наче старій жінці мало було того буйноцвіття, яке росло на землі і яке вона потроху зносила додому, то запраглося бачити його на стінах і стелі, на одвірках і сволоках. А може, квіти ті, намальовані в хатині, теж мають лікарську силу й помагають від болячок і немочей? Скажімо, татарське зілля, нечуй-вітер, котячі лапки чи барвінок?

Уся хатина обмальована фантастичними квітами, які в природі й не водяться, а тільки можуть квітнути в людській уяві. Либонь, той хатній квітник увібрав у себе щось потаємне, а тому-то мальовані квіти справляють враження живих. Коли заходиш у хатчину, коли озираєшся зачудовано, мимоволі здається, що маєш і сам почуватися тут квіткою!

Хата-квітник, хата-вишиванка, хата-луг... Химерні метафори спадають на гадку. Мабуть, баба-знахарка жила у своїй хаті не так, як живуть усі її односельці. Вона мовби надягала свою господу на себе. Так, як надягають сорочку або кофтину. Квітчаста хата не тиснула бабу в пахвах, не була довга чи коротка, а якраз упору, не давила, а вільно спадала. Хата давала затишок, зогрівала і, можливо, становила спільно з бабою єдину живу істоту...

Дерев'яний тапчан застелений барвистим рядном. Низька стеля також розмальована квітами, в'юниться стеблами, зеленіє вибагливо гнутим листям. Квітки світяться теплою барвою пелюсток, утворюють якісь сузір'я, простираються шляхом, що нагадує Чумацький Шлях. Квіти неначе рухаються, тріпотять пелюстками, хмаркою кружляють кругом, і ця хмарка світиться всіма кольорами веселки, барвами казкової жар-птиці...

Як гостро відчуваєш тут красу життя, і як трепетно б'ється серце! Як бентежно дзвенить кров у скронях, як хочеться озватися до тих квітів голосом солов'я і затьохкати у пташиному хорі! (*За Є.Гуцалом; 395 сл.*)

● Пояснити значення слів *феєрія* (вистава, найчастіше казкова, із широким використанням сценічних ефектів, фантастичними декораціями, костюмами), *метафора* (слово або вираз, ужиті в переносному значенні на основі аналогії, схожості до чогось), *причілок* (бічна стіна будинку), *одвірок* (бічний або верхній брус рами дверей), *сволок* (балка, що підтримує стелю).

● Дібрати синоніми до слів *аромат, химерний, господа, барва, нетрі.*

● Скласти план (о р і є н т о в н и й: І. Хата в яблуневому саду. ІІ. Колись тут жила баба-знахарка. І. Сюди наїжджав болящий люд. 2. Що нагадує аромат сушеного зілля. 3. Хату розмальовано квітами. 4. Може, ті квіти мають цілющу силу? 5. Тут сам почуваєшся квіткою. ІІІ. Може, баба одягала господу на себе? IV. Квіткові сузір'я нагадують Чумацький Шлях. V. Як гостро відчуваєш тут красу життя).

● Усно переказати текст, завершивши переказ власними міркуваннями про значення краси в людському побуті, зокрема про значення квітів як уособлення гармонії, довершеності.

№ уроку	Зміст програмового матеріалу	К-сть годин	Дата
16	Принципи українського правопису. Орфограма. Складні випадки правопису ненаголошених голосних	1	
17–18	*Зв'язне мовлення.* Відтворення готового тексту. Письмовий переказ із творчим завданням	2	
19–20	Складні випадки правопису м'якого знака та апострофа	2	
21	*Зв'язне мовлення.* Аналіз письмового переказу	1	
22	Тематичне тестування (**тема:** Складні випадки правопису ненаголошених голосних, м'якого знака й апострофа). Контрольне читання мовчки	1	
23	*Зв'язне мовлення.* Створення власних висловлювань. Бібліографія. Анотація	1	
24	*Зв'язне мовлення.* Створення власних висловлювань. *Ділові папери.* Віза, субсидія, ваучер, приватизаційний сертифікат, фінансова ідентифікаційна картка (ознайомлення)	1	

ТЕКСТ ДЛЯ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКАЗУ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

Борис Тен

В одному тілі було втілено дві іпостасі. Був музикознавець, організатор і керівник відомого ансамблю "Льонок", автор низки пісень, викладач теорії музики Микола Васильович Хомичевський. І був усесвітньо відомий перекладач Борис Тен, який досконало переклав українською твори майже ста поетів, драматургів, прозаїків різних часів.

Микола Хомичевський (літературний псевдонім – Борис Тен) народився 1897 року на Рівненщині. У роки першої світової війни родина Хомичевських переїхала до Житомира, де майбутній перекладач прожив усе життя.

Ще в юнацькі роки Миколу неймовірно вабили класичні мови, і він узявся за переклад творів філософа Платона. Чи ж не тоді почав народжуватися знаменитий пізніше Борис Тен?

з раннього дитинства й до ранньої смерті боротьба за здоров'я й саме життя. Боротьба, хай навіть і "без надії", проте звитяжна. Звідки в тендітної жінки така незламність, така міць і незборимість? Чи ж не від родовідного коріння йшла ота її непоборна стійкість?

Про родовідне дерево геніальної "дочки Прометея", як називають Лесю Українку літературознавці, дерево, що налічує п'ять століть, згадували нечасто. У радянському літературознавстві генеалогія була немодною. Тому й тепер мало хто знає, що в Лесиному родоводі були герцог з Боснії і "бродяга з Греції", відомий шляхтич і дочка хорунжого козацького війська, декабрист і переяславський старшина.

По батьковій лінії Лесин рід походить з Боснії. Уже в XIV ст. цей рід відігравав помітну роль в історії свого нададріатичного краю. Під час розпаду королівства Тардка Першого Косачі примудрилися зберегти за собою округ Захулм'я. А 1444 року володар цього самого Захулм'я Стефан Косач виклопотав собі в германського імператора Фрідріха титул герцога. Саме після цього округ почали називати Герцоговиною. І хоч невдовзі територію Герцоговини завоювали турки, назва ця закріпилася на всі подальші віки.

Утікаючи від помусульманення, син Стефана Косача Петро покинув батьківщину й служив польському королю. Як і належить шляхтичеві, він відзначився у військах Яна Собеського, які 1673 року розгромили турків під Хотином.

Та все ж таки Петро був прибічником православної віри, тому й перебрався в Україну, де його гостинно прийняли й призначили сотником Стародубського полку. Згодом у тому полку служили його син і онук. Косачі осіли на Чернігівщині, де й народився Лесин батько Петро Антонович Косач.

Вступивши до Петербурзького університету, він провчився там два роки, а тоді, змушений шукати порятунку від переслідувань за участь у студентських страйках 1861 року, перейшов до університету Київського. Уже через рік після закінчення університету молодого юриста призначили головою мирових посередників Новоград-Волинського. Саме в тому мальовничому куточку Волині й народилася Леся.

Утім, предки по лінії матері були аж ніяк не менш відомі. Материнський рід сягав еллінських джерел: десь на початку XVII століття спрага мандрів і пригод закинула в Україну молодого, хороброго, до того ж письменного й освіченого грека. Щойно закипіло народне повстання проти польського гніту – і той грек приєднався до запорозького війська. Неабияка його сміливість, помножена на гострий розум та освіченість, гарантували йому прихильність бойових побратимів. Тож і запропонував Богдан Хмельницький тому запорозькому грекові бути йому за драгомана, тобто перекладача при гетьмані. І стало прізвисько "драгоман" спершу власним іменем, а згодом і основою прізвища великого роду.

Лесин прапрадід Стефан Драгоман на запрошення гетьмана Розумовського переїхав до Гадяча. Пам'ятаючи заморське коріння свого роду, своє ім'я та прізвище він усе ще писав грецькими літерами.

Та найбільше вплинули на Лесю долі її діда Петра Драгоманова і його рідного брата Якова. Обидва були поетами, людьми достойними й знаними в Петербурзі.

3. З-поміж самостійних частин мови незмінюваним є
а) займенник;
б) прикметник;
в) прислівник;
г) числівник.
Незмінювану самостійну частину мови ввести в речення; з'ясувати синтаксичну роль цієї частини мови (підкреслити її як член речення) (напр.: *Вітер з подиву спинився зоддалік* (Б.Олійник). *Навпочіпки присіла хата перед будинком цегляним* (Л.Тендюк). *Я навколішки стану в гаю й поцілую я землю твою, моє серце, моя Україно* (В.Сосюра).
4. Дієприкметник і дієприслівник є
а) самостійними частинами мови;
б) службовими частинами мови;
в) частинами мови, які не належать ні до самостійних, ні до службових;
г) особливими формами дієслова.
Скласти й записати речення, у якому дієприкметник виступав би в ролі присудка; підкреслити в реченні граматичну основу (напр.: *Світлиця вбрана рушниками* (Б.Дегтярьов). *Ніч осяяна цвітом яблуні (Д.Павличко). ...Перечитані від милої листи* (М.Рильський). *Земля Придніпров'я сльозами полита* (Б.Дегтярьов).
5. Дієслова в неозначеній формі – це:
а) читати, писати, навчатися, намагатися;
б) читаючи, написавши, навчаючись;
в) прочитаний, записаний, знаючий;
г) прочитано, записано, затягнуто, прикрито.
Скласти й записати речення, у якому один або два головних члени були б виражені неозначеною формою дієслова; підкреслити в реченні граматичну основу (напр.: *Яке це щастя – дарувать вологу квіткам, деревам, травам* (М.Рильський). *Пізнать себе – то школа нелегка* (П.Воронько). *Свою знемогу побороти – це так важливо, життя відчуть цілющий дотик, повірить в диво* (Б.Дегтярьов). *Вік прожити – не дощову годину перестояти* (Нар.творч.).
6. Формотворчими є такі частки:
а) не, ні, ані;
б) ось, осьде, он, онде, оце, воно;
в) хай, нехай, би (б);
г) невже, хіба, чи.
Будь-яку формотворчу частку ввести в речення (напр.: *Мої найчистіші слова хай жертвою чистою будуть* (М.Рильський). *Світе ясний, світе мій прекрасний, я б хотів у пісні повсякчасно лиш для тебе жити, не вмирать* (В.Сосюра).

ТЕКСТИ ДЛЯ ЧИТАННЯ МОВЧКИ

Тіні забутих предків

У долі Лесі Українки дві дати вражають якоюсь незбагненною містичністю. Народилася поетеса 13-го числа (за старим стилем), а померла у 13-му році XX століття. Між двома цими датами – стоїчна, мужня,

Так, майбутній перекладач мав винятковий талант до вивчення мов. Прислужився й певний збіг обставин. Якщо латинську та грецьку Микола вивчив у середній класичній школі, то французької навчився від дядька, який свого часу емігрував до Франції, рятуючись від переслідувань за участь у революції 1905 р. Англійської навчився від другого дядька-емігранта, який повернувся з Америки. Біля Хомичевських жила польська родина, а сусіднє село було чеське. Математику Миколі викладав німець.

Навчаючись у музичному інституті в Москві, Микола переклав українською чимало текстів романсів Моцарта, Шопена, Чайковського, Глинки. Працюючи в театрі, переклав лібрето кількох опер. Перекладав драми Шекспіра. Творив і власні поезії, проте тільки під старість, аж у 73 роки, наважився видати вибране з оригінальної творчості.

Основну увагу Борис Тен звертав на поетичний переклад, а найбільше шанував античну літературу. Перекладав Евріпіда, Софокла, Арістофана. Задум дати українській літературі переклади поем Гомера визрівав поволі. Беручись до перекладу "Одіссеї", а потім "Іліади", поет виконав колосальну підготовчу наукову роботу: йому довелося стати етнографом, істориком, теоретиком літератури. На переклад кожної з поем поклав по десять років.

Якось в одній із розмов Микола Васильович сказав, що дивний фатум переслідує перекладачів Гомерових поем. Усі вони починають з "Одіссеї", хоч треба було б навпаки, а перекладу "Іліади" не завершують...

Під час роботи над перекладом "Іліади" Миколу Васильовича спіткало велике горе: смерть єдиного сина, а за ним і дружини. "Існує єдина непоправна річ – це смерть: з нею неможливо сперечатися, – казав митець. – Усе інше, абсолютно все – можна поправити, удосконалити, поліпшити..."

Доля дозволила йому виконати справу свого життя: Борис Тен не тільки встиг перекласти "Іліаду", а й помилувався на чудове видання.

Він прожив славне життя. "Я своє зробив, – казав перекладач за рік до смерті, – інше хай роблять молодші". Суму в голосі старого поета не було, був спокій, умиротворення.

За літературний псевдонім Микола Хомичевський узяв грецьку назву найбільшої річки України, відважно кладучи цим на себе велику відповідальність, адже називатися так – це значить вірити у своє покликання, свою силу, у те, що справа твого життя має бути принаймні всеукраїнської ваги. Заради цієї справи він працював енергійно й невтомно, і все, що намислив, зробив, тобто таки став гідний великого імені, яким підписувався (*За В.Шевчуком; 417 сл.*).

● Пояснити значення слів *іпостась, псевдонім, лібрето, етнографія* (наука, що вивчає культуру і побут народів світу).
● Дібрати синоніми до слів *античний* (давній), *фатум* (невідворотність).
● Скласти план (о р і є н т о в н и й: І. В одному тілі – дві іпостасі. 1. Музикознавець, викладач теорії музики Микола Хомичевський. 2. Перекладач зі світовим ім'ям Борис Тен. II. Усе життя прожив у Житомирі. III. Як народився перекладач. 1. Юнак перекладає Платона. 2. І винятковий талант, і збіг обставин. 3. Переклади текстів романсів та лібрето опер. IV. Любов до античної літератури. V. Задум перекласти Гомерові поеми. VI. Дивний фатум тяжів над перекладачами Гомера. VII. "Усе, крім смерті, можна поправити..." VIII. Виконав справу свого життя. IX. Гідний великого імені).

● На дошці записати: *Платон, Евріпід, Софокл, Арістофан, "Іліада" та "Одіссея" Гомера.*

● Написати докладний переказ, доповнивши його власними роздумами про роль і значення для української культури високоякісних поетичних перекладів творів світової літератури.

ТЕСТИ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ *(зразки)*

Складні випадки правопису ненаголошених голосних, м'якого знака, апострофа

1. Орфограма – це
а) чітка рекомендація для правильного написання слова;
б) правильне написання, що вибирається з ряду можливих;
в) система правил про способи передачі звукового мовлення на письмі;
г) розділ мовознавства, у якому вивчається система правил для забезпечення передачі звукового мовлення на письмі.
Записати слово з орфограмою на межі морфем (значущих частин слова), позначити орфограму (напр.: *роззброєний, розрісся*).
2. Буквосполучення *ри, ли* в коренях українських слів та написання *е, и* у деяких словах, що не перевіряються наголосом (*левада, кочерга*) пояснюється
а) фонетичним принципом орфографії;
б) морфологічним принципом;
в) історичним принципом;
г) смисловим (диференціюючим) принципом.
Дібрати й записати слово із сумнівним ненаголошеним голосним, що не перевіряється наголосом; записати це слово фонетичною транскрипцією (напр.: *леміш* [ле^{и}м'íш], *пшениця* [пше^{и}нúц'а]).
3. М'який знак не пишеться
а) перед буквою о;
б) перед буквосполученням *йо*;
в) у дієсловах на *-ть, -ться*;
г) після букв, що позначають губні та шиплячі приголосні, а також після букви *р*.
Дібрати дієслово на *-ть, -ться*, записати його фонетичною транскрипцією (напр.: *грається* [грáйец':а], *сміється* [см'ійéц':а]).
4. Апостроф ставиться перед буквами *я, ю, є, ї* після букв
а) к, п, т, ф, х;
б) д, т, з, ц, ч, ж;
в) б, п, в, м, ф;
г) г, к, х та ж, ч, ш.
Дібрати й записати слово з апострофом після префікса, що закінчується на твердий приголосний (напр.: *без'язикий, під'юджувати*) або: слово з апострофом після префікса, що закінчується на твердий приголосний, записати фонетичною транскрипцією[1] (напр.: *роз'яснення* [розйáсне^{и}н':а]).
5. Апостроф не ставиться після букв, що позначають губні приголосні, перед буквами *я, ю, є, ї* в таких словах:

[1] Тут і далі пропонуються завдання різного рівня складності (на вибір учителя).

патріарх (найвищий титул православної церкви), *ректор* (керівник вищого навчального закладу), *семінарія, академія*; виразу *розпочалась голгофа*.

● Дібрати синоніми до слів *теологія* (богослів'я), *звитяжець* (герой), *шляхетний* (благородний), *цькування* (переслідування).

● Скласти план (о р і є н т о в н и й: І. "Любіть одне одного!" ІІ. Умови здорового виховання молоді – християнська родина та рідна українська школа. ІІІ. Що нам відомо про Йосипа Сліпого. 1. Народився в сім'ї шляхетних галичан. 2. Походження родинного псевдоніма. 3. Навчання в Інсбруку та Римі. 4. Викладач теології в семінарії та академії. 5. Цькування радянською владою українських греко-католиків. 6. Призначення Йосипа Сліпого архієпископом Львова. 7. У радянських таборах. 8. Звільнення завдяки клопотанням Папи Римського. 9. Служіння Церкві та Україні на вигнанні. IV. Виконання заповіту патріарха. V. Що символізує ім'я Йосипа Сліпого).

● На дошці записати: *Апостол Йоан, священик, мученик, Коберницький, Львівська богословська академія (семінарія), українські греко-католики, Українська Греко-Католицька Церква.*

● Написати переказ, доповнивши його міркуваннями про суть поняття свобода совісті й необхідності толерантних стосунків між різними релігійними конфесіями, прихильниками різних політичних поглядів і т. ін.

● Для довідки.

Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

З Конституції України[1].

ТЕСТИ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ *(зразки)*

Частини мови

1. В українській мові є
а) дев'ять частин мови: шість самостійних і три службових;
б) десять частин мови: сім самостійних і три службових;
в) десять частин мови: шість самостійних, три службових, а також вигук, що є окремою частиною мови;
г) десять частин мови: шість самостійних та чотири службових, куди входить вигук.
У самостійно складеному реченні позначити (надписати над словами) всі частини мови.
2. Службові частини мови відрізняються від самостійних тим, що
а) не мають ні лексичного, ні граматичного значення;
б) не мають лексичного значення і не є членами речення;
в) мають лексичне значення і не мають граматичного;
г) не змінюються за родами, числами й відмінками.
Скласти і записати речення, до якого входять дві-три службові частини мови; позначити (надписати над словами) кожну з них.

[1] Статтю Конституції наведено не повністю.

запитували, що заповідав іще Божий Син, Йоан знову й знову казав: "Любіть одне одного, а все інше докладеться!"

На цих словах апостола часто наголошував митрополит Йосип Сліпий. А ще у його проповідях звучала думка про те, що умовами здорового виховання молоді є християнська родина та рідна українська школа.

Життя Йосипа Сліпого – подвиг заради віри. Що відомо нам про нього, священика і вченого, вигнанця і пророка, мученика і звитяжця?

Народився майбутній митрополит у родині шляхетних галичан. "Сліпий" – це родинний псевдонім. До Йосипа він перейшов від батька, а батько успадкував це наймення від Йосипового діда, що мав прізвище Коберницький.

За родинними переказами, Сліпим прозвали одного з предків, якого осліпили вояки Петра I за те, що під Полтавою він боровся на боці гетьмана Івана Мазепи.

Закінчивши гімназію та духовну семінарію, талановитий юнак далі навчався в Інсбруку (Австрія). Звідти він повернувся доктором богослів'я. Та на досягнутому Йосип не спинився – він поїхав навчатися до Римського університету. І ось у Львівській семінарії з'явився новий викладач теології.

Талант і наполегливість отця Йосипа сприяють його призначенню ректором Львівської семінарії. Щоб ознайомитися з методами навчання майбутніх священиків, отець Йосип подорожує Францією, Бельгією, Німеччиною, Англією, Палестиною. Стараннями свого молодого ректора Львівська семінарія перетворюється на Львівську академію. У ті роки молодий учений-теолог написав понад сто праць. Однак плідна діяльність священика й науковця тривала недовго.

1944 року в Галичину приходить комуністичний сталінський режим. Радянська влада організувала запекле цькування українських греко-католиків. Закривали церкви, арештовували священиків, Богословську академію було ліквідовано. Репресії не могли не зачепити Йосипа Сліпого.

З огляду на складність ситуації Йосипа Сліпого призначають архієпископом Львова. Невдовзі його заарештовують разом з іншими священиками і кидають до тюрми.

Після дворічних знущань архієпископа засуджують на вісім років каторжної праці в концтаборах. Розпочалася жахлива голгофа владики в місцях ув'язнення. Довгі сімнадцять років (1945 – 1963) тривали моральні та фізичні знущання, принизливі підглядання й допити. Проте духу галицького митрополита не було зламано.

1962 року Йосипу Сліпому виповнилося 70 років. Його особа привернула увагу світової громадськості. Завдяки настійним клопотанням Папи Римського радянський уряд ухвалив вислати владику за межі СРСР.

Прибувши до Рима, Йосип Сліпий розпочав служіння на вигнанні. Чимало вдалося зробити йому для віри і для України.

У вічність Йосип Сліпий пішов на дев'яносто третьому році. Згідно із заповітом патріарха, його перепоховали у Львові 1992 року.

Ім'я Йосипа Сліпого стало символом страждань за віру, символом непереборної мужності та переконаності у правоті своєї справи (*За А. Гайсинським та А.Денисенком; 414 сл.*).

● Пояснити значення слів *митрополит* (вище звання єпископів), *архієпископ* (духовне звання, середнє між єпископом і митрополитом),

а) сузір'я, міжгір'я, повір'я, пір'я;
б) черв'як, верб'я, арф'яр, верф'ю;
в) медвяний, рутвяний, мавпячий, цвях;
г) без'ядерний, під'їхати, двох'ярусний.

Дібрати й записати слово, у якому після букви *р* перед *я* не ставиться апостроф, записати це слово фонетичною транскрипцією (напр.: *повітря* [пов'і́тр'а]).

6. М'який знак не пишеться у таких словах:
а) Ольці, бурульці, доньчин, Саньчин;
б) Оксанці, Галинці, спілці; матінчин;
в) яблунь, пісень, земель, знань;
г) думають, прагнуть, стараються.

Дібрати й записати слово з буквою *н* перед буквою, що позначає шиплячий приголосний, записати це слово фонетичною транскрипцією (напр.: *менший* [ме́нши^{е}й], *кінчик* [кі́нчи^{е}к], *банщик* [ба́ншчи^{е}к]).

№ уроку	Зміст програмового матеріалу	К-сть годин	Дата
25–26	Морфологічна будова слова. Основні орфограми в коренях і префіксах	2	
27–28	Основні орфограми у префіксах і суфіксах. Тематичне тестування (**тема:** Основні орфограми в коренях, префіксах та суфіксах)	2	
29–30	*Зв'язне мовлення*. Стаття до газети на морально-етичну тему[1]	2	
31	Контрольний диктант. Контрольне аудіювання	1	
32	*Зв'язне мовлення*. Аналіз статті до газети	1	
33	Аналіз контрольного диктанту. Контрольне читання мовчки	1	

ТЕСТИ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ *(зразки)*
Основні орфограми у префіксах, коренях і суфіксах

I варіант

1. Префікс *с-* перед кореневими *к, п, т, ф, х* пишеться відповідно до
а) фонетичного принципу орфографії;
б) морфологічного принципу;
в) історичного (традиційного);
г) смислового (диференціюючого).

Дібрати й записати слово з префіксом *з-* перед кореневим шиплячим приголосним, записати це слово фонетичною транскрипцією (напр.:

[1] Оскільки навчальною програмою не передбачено роботу над власне усним і письмовим твором, оцінка за написану учнями статтю (відгук про твір мистецтва тощо) є оцінкою за письмовий твір.

зчесати [жче^и^са́ти], *зчепити* [жче^и^пи́ти], *зжати* [ж:а́ти], *зшити* [жш:и́ти]) або: записати фонетичною транскрипцією будь-яке слово з префіксом *з-* чи *с-* (напр.: [змал'о́ваний] , [спи^е^та́ти]).

2. Префікс *пре-* вживають
а) коли слово виражає значення наближення, приєднання, просторової близькості;
б) коли слово виражає значну, збільшену ознаку;
в) незалежно від значення слова, якщо він є наголошеним;
г) незалежно від значення слова, якщо він є ненаголошеним.
Дібрати й записати слово з ненаголошеним голосним у префіксі *пре-* (або *при-*), записати це слово фонетичною транскрипцією (напр.: *премудрий* [пре^и^му́дрий]).

3. Подвоєні букви на позначення подовжених приголосних звуків між голосними вживаються у прикметникових суфіксах із значенням
а) здрібнілості, пестливості;
б) збільшеної чи неможливої ознаки;
в) неповної ознаки;
г) присвійності.
Дібрати й записати прикметник (або прикметник дієприкметникового походження) з *нн* у суфіксі; позначити у слові місце наголосу (напр.: *здорове́нний, страше́нний, невблага́нний*) або: прикметник чи прикметник дієприкметникового походження з *нн* у наголошеному суфіксі ввести в речення (напр.: *Хоч дух у мене гордий, нездола́нний, та біля тебе непокора тане* (Г.Гейне). *Незбагне́нна, безвимірна вічність одна* (Б.Дегтярьов). *Нездійснене, а може, нездійсне́нне! Вгамуйсь, у снах не снися, навіжене* (Л. Алексійчук).

4. Чоловічі імена по батькові утворюються за допомогою
а) суфікса *-ев(ич)*;
б) суфікса *-єв(ич)*;
г) суфікса *-ов(ич)*;
в) суфіксів *-ов(ич), -ев(ич)* або *-єв(ич)*;
Записати власне ім'я та по батькові.

5. Орфограма "буква *и* після *ж, ч, ш* та *г, к, х* у коренях слів" наявна у словах:
а) інжир, чинара, кипарис, шифр, фашист, химера;
б) жінка, розчісує, кішка, шкіра, гіркота, похідний;
в) життя, чистий, поширювати, гиря, кислий, хист;
г) знаючи, працюючи, надавши, перемігши.
Дібрати й записати пару слів із чергуванням [і] - [о] після *ж, ч, ш* та *г, к, х* у коренях слів (напр.: *кізка – кози; гіркий – горе*).

6. Суфікс *-ев-* пишеться у слові:
а) морозиво;
б) печиво;
в) марево;
г) мереживо.
Дібрати й записати іменник із суфіксом *-ив-* на позначення матеріалу або продукту праці, розібрати це слово за будовою (напр.: *плетиво, місиво, вариво*) або: іменник із суфіксом *-ив-* на позначення матеріалу чи продукту праці ввести в речення (напр.: *З бабиного літа насотала прядива золоторука осінь* (Л.Тендюк).

Ликера глипнула на смереки й побачила... вуйка. Він стояв на задніх лапах і дивився на неї, цей ґазда високих гір. Ликера здригнулась і спинилася собі. А вуйко ні на кого не перекинувся. Тікати було нікуди, бо за нею урвище, а перед нею він. А може, це Чугайстер?

Ні, це справжній вуйко. Зараз стане на передні лапи, кинеться на неї. Прощайся, Ликеро, зі світом! Ні, стоїть ведмедисько, дивиться на неї, не змигне... Силкувалася вона й заговорити, проказати "Отченаш", але вмить згадала, що дідо дали їй у руки топірець.

Стояли, дивилися одне на одного... І раптом – диво... (*За А.М'ястківським; 265 сл.*)

● Пояснити значення (або дібрати відповідники) діалектних слів *кичера* (гора, вкрита лісом), *файно, плай* (стежка в горах), *полонина* (безліса ділянка, що використовується для пасовиська та сінокосу; галявина), *ґазда, вуйко*; пояснити значення слова *чугайстер (чугайстир)* (міфічний лісовий дух, що охороняє людей від нявок).

● Дібрати синоніми до слів *поласувати, силкуватися, урвище*.

● Скласти план (о р і є н т о в н и й: І. Інших місць, крім Карпат, Ликера не знає. 1. Десь далеко є інші гори й рівнини. 2. Десь є міста й села. 3. Чи не від діда Карпа гори Карпатами звуться? 4. У горах файно! ІІ. На горі – шість ґаздівств. ІІІ. Ликера на крутій горі. 1. Згадалися розповіді про вуйка. 2. Зустріч. 3. Тікати нікуди. 4. Згадала про топірець. IV. Трапилось диво).

● Зробити докладний переказ (усно), доповнивши текст самостійно складеною кінцівкою. Вжити діалектні слова, по можливості додавши ті, яких немає в тексті (*легінь, неньо, крисаня, кептар, кріс, бартка, чічка, флояра, банувати, ґарувати* тощо).

№ уроку	Зміст програмового матеріалу	К-сть годин	Дата
44–45	Система частин мови, спільне і відмінне в них. Складні випадки правопису частин мови. Стилістичні засоби морфології	2	
46–47	*Зв'язне мовлення.* Письмовий переказ із творчим завданням	2	
48	Удосконалення вмінь здійснювати мовний аналіз	1	
49	*Зв'язне мовлення.* Аналіз письмового переказу	1	
50	Тематичне тестування (тема: Частини мови). Читання мовчки	1	

ТЕКСТ ДЛЯ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКАЗУ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

Подвиг заради віри

Коли апостола Йоана, уже старого й немічного, учні на руках виносили до проповіді, він невтомно повторював людям, які зібралися його послухати: "Любіть одне одного!" Коли ж цього Христового учня

Компліментарна формула	Фомула відповіді на комплімент
Ви чудово виступали! Ви незрівнянний! Ваша унікальність (здібності, талант) безсумнівна. Ви (Ваші знання, вміння, реакція) неперевершені! Ваша ерудиція (мудрість, дотепність, винахідливість) фантастична! Дорівнятись до Вас ніхто не зможе! Ви наймудріший і найвродливіший! У Вас безліч талантів! Бережіть у собі іскру Божу! Шануйте свій талант! Ви приречені на успіх (перемогу)! Спілкування з Вами – насолода!	Дякую (дуже вдячний) за комплімент! Спасибі на доброму слові! Усе завдяки Вашій підтримці (допомозі). Радий це чути. Те саме можу сказати про Вас. Безмежно Вам вдячний за добрі слова! Найдорожча нагорода – це ваше схвалення. Спасибі, ви перебільшуєте! Ваше схвалення сприймаю як аванс. Сподіваюся виправдати Вашу оцінку. На таку оцінку я, звісно, не заслуговую!

Фразеологізми

Це Вам до снаги (під силу, по плечу). Тиснути руку (схиляти голову). Затамувати подих. Спробувати щастя. Придбати (створити) ім'я. Видно сокола по льоту. Зеленої Вам вулиці (попутного вітру; під усіма вітрилами). Не йти второваною стежкою (піти проти течії). Не плентатися у хвості. Внести лепту. Виросли крила. Вирости у власних очах. Полонити серце. Не підставляти ніжку. Піднести на п'єдестал. Кинути (підняти) рукавичку. Не ховатися в кущі. Підписатися обома руками. Схиляти коліна. Поганий солдат, який не хоче стати генералом. По одежі зустрічають. Прикінцевий акорд.

ТЕКСТ ДЛЯ УСНОГО ПЕРЕКАЗУ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

Вуйко

Ликера тут росте, інших місць вона не знає. Від бабуні й діда відає, що за тутешніми горами є інші гори, а там десь – рівнини. Там теж живуть люди, ростуть дівчатка, хлопчики. Там не кичери, а села, міста з багатьма хатами, з довгими вулицями. Усе те далеко, а тут – гори, і всі кажуть на них – Карпати. Малою Ликера думала, чи не від діда Карпа вони так звуться. Мабуть, вони прадавні, як і дід Карпо. Файно в горах! Довкола смереки, ліщини, буки аж до самого Черемоша, а на горах – кичери, нижче – плаї й полонини.

Шість ґаздівств на горі й жменя людських життів. Одне небо над головами, одні гори. Ті гори – як думки про Олексу Довбуша, як казки про дивного Чугайстра...

Ликера йшла стрімким боком гори. Тут і дикі бджоли, і суниці, якими ведмеді люблять поласувати. Згадувала, як неня їй, малій, розповідала про волохатого вуйка, що може перекидатися і на лиса, і на зайця, навіть на доброго Чугайстра. Той Чугайстер має довгі лляні вуса, він приходить вечорами малюкам казки розказувати, приносить лісові горішки.

ІІ варіант

1. *З-* на кінці префіксів *роз-, без-* пишеться за
а) фонетичним принципом орфографії;
б) морфологічним принципом;
в) історичним;
г) смисловим.
Дібрати й записати фонетичною транскрипцією слово з префіксом *роз-* (чи *без-*) перед кореневим глухим приголосним (напр.: *розклеїтися* [роскле́йі^{е}ти^{е}с'а] і [розкле́йі^{е}ти^{е}с'а][1] або: слово з префіксом *роз- (без-)* перед шиплячим приголосним (напр.: *розчервонітися* [рожче^{и}рвон'і́ти^{е}с'а], *розжитись* [рож:и́ти^{е}с'], *безшовний* [бе^{и}жшо́вни^{е}й]).
2. Префікс *з-* переходить у префікс *с-* перед буквами
а) б, п, в, м, ф;
б) д, т, з, ц, ч, ж;
в) ж, ч, ш та г, к, х;
г) к, п, т, ф, х.
Дібрати й записати фонетичною транскрипцією слово з префіксом *з-* або *с-* (напр.: *стерпіти* [сте^{и}рп'іти], *змиритися* [зми^{е}ри́ти^{е}с'а], *зцідити* [сц'іди́ти]).
3. Суфікс із зменшено-пестливим значенням *-ичок* уживається
а) в іменниках, утворених від іменників з основою на шиплячий;
б) в іменниках, утворених від іменників із суфіксом *-тель*;
в) в іменниках, утворених від іменників із суфіксом *-ик*;
г) в іменниках, утворених від іменників із суфіксом *-иц*.
Дібрати й записати іменник із суфіксом із зменшено-пестливим значенням *-ечок, -ечк- (-єчк-)* (напр.: *вершечок, краєчок, лієчка*).
4. Суфікси *-уват-, -юват-* вживаються у прикметниках
а) для позначення високого ступеня ознаки;
б) для вияву неповноти ознаки;
в) для вираження значення присвійності;
г) для вираження значення неможливої ознаки.
Дібрати прикметник із суфіксом *-уват- (-юват-)*, увести його в речення (напр.: *День старий, рудуватий, осінній їде з поля на ХТЗ* (П.Воронько). *Стигнуть води сизуваті, і синіють шиби у вікні* (М.Рильський).
5. Правильним є таке написання слова:
а) Ігоревич;
б) Ігорьович;
в) Ігорєвич;
г) Ігорович.
Записати материне (сестрине) ім'я по батькові; іменник, що означає ім'я по батькові, розібрати за будовою.
6. Префікс *прі-* пишеться у словах
а) прийти, приладнати, приклеїти;
б) приміський, прифронтовий, приморський;
в) прірва, прізвище, прізвисько;
г) призер, приватний, примадонна.
Будь-яке слово з префіксом *прі-* ввести в речення (напр.: *У прірву подивись – простерлось небо долі: то море* (А.Міцкевич).

[1] Приголосний *з* у префіксах *роз-, без-* може вимовлятися дзвінко і глухо залежно від темпу вимови: [розказати] і [росказати], [безсме́ртний] і [бес:мертний].

ПРОБЛЕМИ, ЩО МОЖУТЬ БУТИ ПОКЛАДЕНІ В ОСНОВУ СТАТТІ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ

Золота медаль випускника школи: що вона уособлює і чого вона варта.

Переваги і недоліки 12-бальної системи оцінювання знань школярів.

Найпрестижніша з погляду шкільної молоді професія: учора і сьогодні.

ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО ДИКТАНТУ

Щоб вважати себе членом певної нації, мало любити свій народ. Тільки тоді станеш активним громадянином, коли взнаєш і зрозумієш історичну долю народу, його вроджену національну вдачу, здібності, хист. Відчути себе членом певної нації має спромогу той, хто змалку з нацією зрісся і не тільки безпосередньо відчуває, а й щохвилини розуміє свою до неї приналежність. Для такої людини нація – не тільки святощі, не просто сім'я, це ланцюг з найміцнішого заліза, а вона сама – нерозривне його кільце. Для такої людини нація – непорушна крем'яна скеля, а вона лише її зернятко.

А та людина, яка не відчуває й недобачає, що її прив'язує до нації, помалу відривається від національного ґрунту. Величаючи себе патріотом, вона не відчуває зв'язку з нею, не помічає пекучих її проблем. Вона вагається: душа її прагне до рідного, а розум, не маючи знання про те рідне, шукає іншої стежки до задоволення душевних потреб.

Така людина двоїться у ставленні до рідного. Душа її почуває, що вона не в рідній хаті, їй хочеться повернутися до рідного... А щоб не було таких національних калік, треба плекати, розвивати в дітях свідомість вартості своєї нації (*За Григор'євим-Нашим*[1]*; 180 сл.*).

* * *

Осіннього надвечір'я на вулицях Відня з'явився чужинець у легкому світлому костюмі. Чужинця виказували в ньому великі, майже чорні очі й засмагле обличчя м'якого слов'янського овалу – таких очей і такої засмаги у віденців не буває. Від стрункої його постави віяло аристократизмом, від сяйва очей ніби аж світлішали віденські вулиці.

Він блукав містом, заглиблений у себе. Він щезав, мов ранкові тумани над Дунаєм, а тоді з'являвся знову. Так було раз і вдруге, а втретє він поїхав з Відня назавжди...

О Відню! Європейська столице, озвучена геніальною музикою Бетховена, веселими руладами щасливчика Россіні та грайливими вальсами Штрауса! Ці віденські видива, цю з'яву Коцюбинського на твоїх вулицях малює уява з любові, що переходить у поклоніння перед видатним майстром.

---

[1] Григор'єв-Наш – активний громадський і політичний діяч, член Центральної Ради, міністр освіти в уряді УНР, пізніше – керівник українського відділення радіостанції "Голос Америки"; справжнє ім'я – Никифор Григоріїв.

барвінкового двору (П.Воронько). *Сходять хлопці у долину, мнуть зубами бадилину, на крисанях чорні пера і наопашки кептар* (Л.Костенко). *Хто його зна, патріоти завзяті, нам невтямки, чи ми ґазди у хаті, чи в козачках у новітньої знаті, – хто його зна?* (Б.Олійник).

СИТУАТИВНІ ВПРАВИ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ДІАЛОГІВ

● Використовуючи деякі з поданих у рамках (або самостійно дібраних) етикетних формул та фразеологізмів, скласти й попарно розіграти діалоги, можливі за таких обставин:

під час перерви учень і вчитель ненавмисне зіштовхнулися на сходах;

під час уроку вчитель випадково зачепив портфель одного з десятикласників (портфель стояв на парті), з нього висипалися зошити, книжки, касети, дискети тощо;

десятикласник спізнився на урок, а коли він увійшов до класу, то побачив, що на його місці сидить інший школяр, до того ж несподівано змінено розклад, тому йде урок з іншого предмета і веде його інший учитель, а сам цей учень забув удома портфель, зошити й ручку.

Етикетні формули вибачення	Фразеологізми
Вибачте (пробачте)! Даруйте! Простіть (будьте ласкаві, як Ваша ласка)! Прийміть мої вибачення. Приношу свої вибачення. Дозвольте просити пробачення! Я хочу (мушу, маю, зобов'язаний) просити пробачення. Перепрошую! Винен! Мені шкода... Мені (невимовно, безмежно) жаль. Я дуже жалкую... Не гнівайтесь (не сердьтеся) на мене!	Не спіши, середа, раніше четверга (з козами на торг, поперед батька в пекло). Обережніше на поворотах. Ніг під собою не чуєш. Обоє рябоє (одним миром мазані). Ні живий ні мертвий. Ні пари з уст. Поспішиш – людей насмішиш. Очам не вірю (обман зору)! Перед носом. Обличчя горить (пекти раки). Не тепер, так у четвер. Не увібгати в голову. Пахне смаленим. Не хлібом єдиним. Ні сіло ні впало. Ніде правди діти. Одвічна історія.

● Використовуючи деякі з поданих у рамці етикетних формул, скласти й попарно розіграти діалоги, можливі між:

десятикласниками і їхньою вчителькою, яка стала лауреатом районного (міського) конкурсу "Вчитель року";

десятикласниками і їхнім товаришем, який став переможцем районної (міської, Всеукраїнської) предметної олімпіади;

десятикласником і його ровесницею, яка виграла гран-прі на районному (міському, Всеукраїнському, Всесвітньому) конкурсі краси.

в) що походять із східнослов'янської лексики;
г) властиві лише українській мові.
Дібрати й записати приклад власне українського слова (напр.: *мрія, осторонь, смуга, віхола*) або: власне українське слово ввести в речення (напр.: *Вечір весняний, мов літепло, тихо по луках тече* (П.Воронько). *А у душу мимоволі віє чебрецем з сусідньої долини* (Л.Тендюк).
3. За значенням слова поділяються на такі групи:
а) слова, що походять з індоєвропейської спільності, східнослов'янська лексика, власне українські слова;
б) активна лексика і пасивна лексика (застарілі слова, неологізми);
в) синоніми, антоніми, омоніми;
г) загальновживані слова, діалектизми, професіоналізми.
Дібрати й записати пару омонімів, кожен з омонімів увести в речення (напр.: *лава* (дошка, на яку сідають; ослін) – *лава* (розплавлена маса, що виливається на землю під час виверження вулкана). *Я вийшов на терасу. Мокра лава зустріла з легким подивом мене, проте я сів* (М.Рильський). *Прадавній Київ... Захід, наче лава, і в ній горять троянди й янтарі* (В.Сосюра); *лящ* (прісноводна риба) – *лящ* (ляпас): *Лящ зустрівся із лящем і вгостив його лящем. І таким вгостив лящем – залящало за лящем* (Є.Гуцало).
4. Фразеологізми – це
а) стійкі сполучення слів;
б) слова, що їх використовують групи людей, об'єднані однією професією;
в) слова, які вийшли з активного, повсякденного вжитку;
г) слова, якими користуються жителі певної місцевості.
Навести приклад фразеологізму, витлумачити його значення (напр.: *вхопити шилом патоки* – зазнати невдачі) або: скласти речення, що містить фразеологізм, витлумачити значення фразеологізму (напр.: *З народом разом муками Тантала він мучився, коли от-от в очах обітована їм земля сіяла і маревом зникала у полях* (М.Рильський). *Муки Тантала* – нестерпні страждання від усвідомлення близькості мети й неможливості її досягти; *обітована земля* – багатий край, омріяна мета. *Любов юнача, перша – не єдина, але неопалима купина* (Б.Дегтярьов). *Неопалима купина* – щось незнищенне, вічне, безсмертне).
5. Неологізмами іншомовного походження є такі слова:
а) субсидія, дистриб'ютор, бартер, індексація;
б) світлина, слухавка, часопис, потяг;
в) тіньовик, кравчукізм, кучмісти, удовенківці;
г) кошовий, січа, глаголити, баяти, дзиґарі.
Дібрати неологізм, увести його в речення (напр.: *Кінь твій попаски гуляє у піснях, збрую ж рокери для форсу нап'яли* (Б.Олійник) або: дібрати застаріле слово й увести його в речення (напр.: *"Закусочна", "Сифонна", в коробці патефона згасають голоси* (М.Фішбейн).
6. Діалектизмами є такі слова:
а) імпічмент, кріпмейкер, діджей, рімейк;
б) плай, леґінь, кріс, дараба, бараболя;
в) круто, прикол, навар, прикид;
г) красивий, вродливий, гарний, показний.
Навести приклад діалектизму, дібрати до нього відповідник з літературної мови (напр.: *гладун* – глек; *жовнір* – солдат, *бурдей* – землянка) або: ввести діалектизм у речення (напр.: *І ось прибув із мандрів чорногуз до нашого*

Усе життя вслухаємось у музику безсмертної й незрівнянної його фрази. Вона невловна, прозора, мінлива й невидима, але така ясна в своєму мелодійному звучанні, аж заходиться душа. Очевидно, витончена його натура, надзвичайна сердечна чуйність і схильність до всього прекрасного на землі визначили його стиль. Та за всієї поваги, яка йому віддається на почесному й високому місці серед класиків літератури, все ж лишається відчуття, що ми його в чомусь недооцінюємо (*За О.Сизоненком; 182 сл.*).

ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО АУДІЮВАННЯ

Золотий фонд драматургії

Захоплення Михайла Старицького театром виникло ще тоді, коли він, хлопчик-гімназист, уперше побачив "Наталку Полтавку" у виконанні полтавської аматорської трупи. У студентські роки любов до сцени зміцніла, бо тепер він був уже не глядачем, а актором – сам грав у п'єсах, поставлених університетським драматичним гуртком. А після того, як Михайло Старицький та Микола Лисенко написали для самодіяльної трупи п'єсу-оперету "Чорноморці" й сам Михайло Петрович спробував поставити її на сцені, любов до театру перетворилася на пристрасть, потребу життя.

Драматургічна діяльність Михайла Петровича Старицького тривала протягом чотирьох десятиріч. Як свідчить сам письменник в одному з листів, за цей час він написав 35 п'єс – із них 10 самостійних, власних. Щоправда, в іншому листі, датованому чотирма роками пізніше, кількість своїх оригінальних драматичних творів Старицький збільшує до 16, а загальну зводить до 30.

Чим же пояснити таку розбіжність? Річ у тім, що провести межу між переробками і оригінальними творами досить важко. Наприклад, такі п'єси, як "Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці" та "Маруся Богуславка" можна віднести як до переробок, так і до оригінальних, бо створені вони на сюжети народних пісень, що їх уже використовували інші драматурги, проте написані так, як ніхто до Старицького не писав.

Нам відомо 32 драматичних твори Старицького – оригінальних і переробок, завершених і незавершених.

Аналіз творів драматурга показує, що Старицький започаткував в українській літературі свій напрямок. Найголовнішою ознакою цього напрямку сучасники Старицького вважали етнографізм. На жаль, і тепер дехто висловлює думку, що етнографічні елементи, яких у п'єсах Старицького чимало, знижують естетичну вартість творів, що народні співи, танці, звичаї як речі шаблонні зовсім не потрібні сучасному глядачеві.

Проте етнографізм не перешкоджав письменникові бути реалістом, показуючи правду життя. Його увага до етнографії була засобом вияву співчуття та симпатії до простого люду. Через народну пісню, силу впливу якої він добре знав, Старицький намагався торкнутися найтонших струн людської душі. Академік Олександр Білецький мав рацію, коли назвав Старицького творцем напрямку "етнографічного реалізму".

Часом етнографізм відігравав роль рятівника п'єси. В умовах жорстокої цензури та переслідувань українського слова драматург за великою

кількістю пісень і танців вправно приховував головну, часто "крамольну" думку.

Починав свою драматургічну діяльність Михайло Петрович із переробок. Спочатку, мабуть, через брак письменницького досвіду й віри у власні сили. Пізніше, коли Старицький став театральним діячем, у нього вже не було ні відповідних умов для серйозної творчої роботи, ні часу. Переробляти, а точніше – доробляти чужі п'єси, робити їх сценічними, маючи достатній режисерський досвід, він міг і в умовах постійних мандрів.

Була ще одна причина працювати над переробками. Починаючи з 1863 року, тобто після Валуєвського указу, офіційно були заборонені переклади п'єс на українську мову. А переробки формально забороні не підлягали.

Серед переробок Старицького трапляються й такі, які підносили українську драматургію на вищий щабель. Це переробки прозових творів М.Гоголя "Різдвяна ніч", "Тарас Бульба", "Сорочинський ярмарок". Та найпопулярнішою була й лишається комедія "За двома зайцями", у якій всі герої невдалого з драматургічного погляду твору І.Нечуя-Левицького "На Кожум'яках" зажили новим життям.

Про те, що п'єса І.Нечуя-Левицького несценічна, писала тогочасна критика. Старицький звернувся до цього твору 1883 року, коли вже був антрепренером української трупи. Він зрозумів, що п'єса про міщанство цілком могла б стати тим новим струменем, який освіжить тематичну одноманітність українського репертуару, де до цього часу переважали твори на сільську тематику. По дозвіл здійснити переробку п'єси письменник звернувся до І.Нечуя-Левицького, і той дав свою згоду.

Узявшись до роботи, Михайло Петрович за короткий час написав, по суті, нову п'єсу на відомий сюжет. Він дав творові нову назву – "Пàнська губа, та зубів нема", і саме під цією назвою комедія розпочала сценічне життя. Під цією ж самою назвою в супроводі іншої – "За двома зайцями" – комедію було надруковано 1890 року.

Порівняно з п'єсою І.Нечуя-Левицького комедія М.Старицького була соціально зрілим викривальним твором. Замість переказу дотепного анекдоту про невдаху-цирульника, який одночасно залицявся до двох дівчат і від обох дістав одкоша, Старицький показав духовне убозтво міщанського середовища. Цікаво, що один із рецензентів писав, як воронезькі міщани впізнавали на сцені себе, як бурхливо реагували на побачене, і зробив висновок, що під час вистави в залі була "комедія в комедії, театр у театрі".

Героїв твору Михайла Старицького породжено соціальними умовами. Цирульник Голохвостий, який вирішив уладнати свої матеріальні справи одруженням із недоумкуватою дочкою простодушного й довірливого купця Сірка, – хитрий і нахабний авантюрист. У "паліхмахтера" Голохвостого мова – суржик забутої ним української й абияк засвоєної російської, пересипаної "учоними" іноземними словами. Проте, увійшовши у свою роль, він і сам починає вірити у власні вигадки. Самим собою Голохвостий стає наприкінці п'єси, коли його викрито. "Чого витріщились? Ну, банкрот так і банкрот! А ви думали, каби я був багатий, то пошов би до вашого смітника!!! Свинота необразована! Авжеж, мені тільки ваших денег і надо било! А вони заклали собі в голову, що я на їх дочок задивився. Антересно дуже!" Це слова нахаби, відвертого циніка.

в) веселка, повеселити, веселощі, веснянка;
г) мудрець, перемудрити, любомудр, премудрий.

Пригадати й записати народне прислів'я, у якому вжито спільнокореневі слова; ці слова підкреслити, виділити в них корені (напр.: *Яблучко від яблуньки недалеко відкотиться. Береженого Бог береже. Писав писака, не розбере й собака*) або: дібрати й записати 5–8 спільнокореневих слів; у кожному слові виділити корінь.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН ПИСЬМОВОГО ВІДГУКУ ПРО СПЕКТАКЛЬ (КІНОФІЛЬМ)

1. Коли, за яких обставин, на сцені якого театру було переглянуто спектакль (коли і за яких обставин було переглянуто кінофільм). Бажано назвати імена автора п'єси та режисера.
2. Мої враження від:
   а) змісту п'єси (кінофільму);
   б) акторського складу та акторської гри;
   в) музичного та художнього оформлення.
3. Наскільки актуальними й цікавими є порушені у виставі (кінофільмі) проблеми.
4. Що сподобалося, вразило, запам'яталося.

№ уроку	Зміст програмового матеріалу	К-сть годин	Дата
39	Власне українські слова. Синонімічне багатство мови. Складні випадки слововживання	1	
40	Роль фразеологізмів у мовленні. Стилістичні засоби лексикології та фразеології	1	
41	Тематичне тестування (**тема:** Лексикологія. Фразеологія). Складання діалогів з використанням фразеологізмів	1	
42–43	*Зв'язне мовлення.* Усний переказ із творчим завданням	2	

ТЕСТИ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ *(зразки)*
Лексикологія і фразеологія

1. Лексикологія вивчає:
а) словосполучення і речення;
б) слова як частини мови;
в) слова, їх значення, походження, вживання;
г) правила вимови слів.

Пояснити лексичне значення будь-якого слова (письмово).

2. Власне українськими є слова,
а) що ведуть початок з індоєвропейської мовної спільності;
б) що виникли в спільнослов'янський період;

ТЕСТИ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (*зразки*)
Основні способи творення слів

1. Значущі частини слова (морфеми) є такі:
а) основа слова і закінчення;
б) основа слова, корінь і закінчення;
в) корінь, префікс, суфікс, закінчення;
г) корінь, префікс, суфікс, закінчення, сполучний голосний (у складних словах).
Дібрати й записати слово, що відповідає схемі: префікс, корінь, закінчення; розібрати слово за будовою (напр.: *вимова, порада*).
2. Основа слова – це
а) головна значуща частина слова, що містить спільне значення споріднених слів;
б) частина слова без закінчення, що виражає лексичне значення слова;
в) змінна значуща частина слова, що виражає його граматичне значення;
г) значуща частина слова, що стоїть після кореня.
Дібрати й записати два слова: змінне і незмінне; у кожному з них виділити основу (напр.: *школа, завтра*).
3. Безафіксний спосіб – це
а) спосіб творення слів, при якому дві й більше основ об'єднуються в одне слово;
б) утворення нового слова додаванням до твірної основи префікса і суфікса;
в) утворення нового слова від твірної основи без додавання суфіксів і префіксів;
г) утворення нового слова через злиття словосполучення;
Показати процес творення слова безафіксним способом (напр.: *юнь ← юний, перехід ← переходити*) .
4. Складноскорочені слова утворюються
а) способом зрощення слів;
б) способом складання від скорочених основ;
в) безафіксним способом;
г) суфіксальним способом.
Скласти й записати речення зі складноскороченим словом у формі непрямого відмінка (напр.: *Медики світу наполегливо намагаються винайти ліки від СНІДу*).
5. Нульові закінчення наявні у словах:
а) метро, кашне, манто, фойє;
б) вчора, взимку, мимохіть, слідом;
в) край, народ, день, писар;
г) читати, перемогти, навчаючи, вивчивши.
Скласти й записати речення (або два речення), у якому слово з нульовим закінченням уживалося б у прямому і в непрямому відмінках (напр.: *Де ліс, там і біс, а де нема лісу – не шукай біса* (Нар.творч.). *Це нормально, коли в кожної людини є хліб, є й до хліба*).
6. Спільнокореневими є слова:
а) книга, книги, у книзі; книгами;
б) вода, водяний, приводити, водогін;

Сповнена іскристого народного гумору, багата на цікаві ситуації, на тонко підмічені автором типи, комедія-переробка "За двома зайцями" міцно утвердилася в репертуарі українського театру. Тут повною мірою розкрилася майстерність драматурга М.Старицького. Дія розвивається невимушено й легко, у жвавому темпі, не відчувається найменшої штучності й надуманості.

Першою оригінальною п'єсою сам М.Старицький вважав драму "Панське болото" (пізніше назву було змінено на "Не судилось"). Тема твору – стосунки між поміщиками і селянами, роль і місце інтелігенції в тогочасному суспільному житті. Із сучасників Михайла Петровича цю тему порушували прозаїки – І.Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Б.Грінченко. У драматургії першим узявся за неї М.Старицький.

У драмі "Талан" ідеться про життя провінційних акторів, про їхню важку працю, безконечні мандри, сутички з представниками влади, стосунки з глядачами. Головна героїня драми – Марія Іванівна Лучицька. Своє покликання вона сприймає як громадський обов'язок. "У праці художній ми повинні людям служити, цілком себе віддавати громаді", – казала вона.

Драму "Талан" було присвячено яскравій зірці української сцени Марії Заньковецькій, яка першою виконала роль Лучицької. Як твердять сучасники, славетна актриса не любила грати цієї ролі, бо не хотіла грати "саму себе". Справді, Заньковецьку можна вважати прообразом Лучицької.

До оригінальних п'єс М.Старицького на історичну тему належать "Богдан Хмельницький", "Оборона Буші", "Остання ніч".

Чимало п'єс написав Михайло Петрович Старицький. Різні теми, різні герої захоплювали уяву цього митця. Та на першому плані завжди були правда, синівське почуття до народу. Жоден із його творів не позбавлений громадянського звучання (*За О.Цибаньовою; 1000 сл.*).

◆ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Найпершу драматургічну спробу (оперету "Чорноморці") М.Старицький здійснив у співавторстві з
а) Марком Кропивницьким;
б) Миколою Садовським;
в) Миколою Лисенком;
г) Миколою Леонтовичем.
2. Драматургічна діяльність М.Старицького тривала
а) близько двадцяти років;
б) більше двадцяти п'яти років;
в) протягом сорока років;
г) близько п'ятдесяти років.
3. Драматичних творів М.Старицького нині відомо
а) 12;
б) 20;
в) 32;
г) 40.
4. Творцем напрямку "етнографічного реалізму" М.Старицького назвав
а) Іван Франко;
б) Михайло Драгоманов;

в) Сергій Єфремов;
г) Олександр Білецький.
5. Слово *етнографізм* означає
а) походження народу;
б) властивість оцінювати явища крізь призму традицій і цінностей власного народу;
в) відображення народного побуту, звичаїв, обрядів без глибокого проникнення в їхню суть;
г) ставлення народу до національної мови.
6. Для М.Старицького етнографізм був
а) засобом увиразнення характерів персонажів;
б) засобом привернення уваги глядачів з простого люду;
в) засобом вияву співчуття та симпатії до простого люду;
г) засобом привернення уваги інтелігенції.
7. М.Старицький є автором драматичних переробок таких творів М.Гоголя:
а) "Ревізор", "Мертві душі";
б) "Різдвяна ніч", "Тарас Бульба", "Сорочинський ярмарок";
в) "Страшна помста", "Вій";
г) "Миргород", "Старосвітські поміщики".
8. Автор п'єси "На Кожум'яках", переробкою якої є твір М.Старицького "За двома зайцями", –
а) Іван Котляревський;
б) Іван Нечуй-Левицький;
в) Панас Мирний;
г) Іван Франко.
9. Комедія "За двома зайцями" сценічне життя розпочала під назвою
а) "Багатому щастя, а вбогому трясця";
б) "Хвальби повні торби";
в) "Панська губа, та зубів нема";
г) "Казав пан, кожух дам".
10. *Мовний суржик* – це
а) слова, що вживаються жителями тієї чи іншої місцевості;
б) елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання мовних норм;
в) умовна мова декласованих елементів (злодіїв, жебраків);
г) відомі слова, які залежно від контексту можуть набувати нового значення.
11. Першою оригінальною п'єсою сам М.Старицький вважав
а) "Останню ніч";
б) "Панське болото" ("Не судилось");
в) "Розбите серце";
г) "Хрест життя".
12. Про життя провінційних акторів, їхню важку працю, безконечні мандри, сутички з представниками влади йдеться у драмі
а) "Розбите серце";
б) "Талан";
в) "У темряві";
г) "Не судилось".

в) до жаргонізмів;
г) до власне українських слів.
7. Багатозначне слово *атлет* має такі значення:
а) у давньогрецькій міфології – титан, який тримав небо; скульптурна деталь у вигляді чоловічої постаті, що підтримує перекриття, балкон, портик;
б) фізично розвинена, дужа людина; спортсмен, який займається атлетикою;
в) людина, для якої характерна певна будова тіла: високий зріст, худорлявість тощо; радіоактивний хімічний елемент;
г) спортсмен, який у змаганні посів останнє місце; той, що в чомусь відстає.
8. Рідне місто Сергія Бубки –
а) Донецьк;
б) Дніпропетровськ;
в) Душанбе;
г) Луганськ.
9. Значення слова *кар'єра* таке:
а) біг коня з граничною швидкістю, вид *алюру*;
б) стан внутрішнього очищення, який настає після переживань і потрясінь;
в) гонитва за особистим успіхом у службовій діяльності задля задоволення честолюбства;
г) просування в службовій, суспільній чи іншій діяльності; досягнення популярності внаслідок такого просування.
10. В основу опрацьованого тексту покладено такий тип мовлення:
а) розповідь з елементами опису;
б) розповідь з елементами роздуму;
в) роздум з елементами опису;
г) опис з елементами роздуму.
11. Головною думкою опрацьованого тексту є
а) захоплення фізичною силою, спритністю, витривалістю спортсмена;
б) уславлення людської гідності, працелюбства, наполегливості;
в) заклик вибудовувати кар'єру в будь-якій сфері діяльності;
г) ствердження ролі родини як міцного тилу кар'єри фахівця.
12. Опрацьований текст відповідає вимогам
а) наукового стилю;
б) офіційно-ділового стилю;
в) художнього стилю;
г) публіцистичного стилю.

II СЕМЕСТР

№ уроку	Зміст програмового матеріалу	К-сть годин	Дата
34–35	Творення слів. Стилістичні засоби словотвору. Тематичне тестування (**тема**: Основні способи творення слів)	2	
36–37	*Зв'язне мовлення*. Письмовий відгук про твір мистецтва (книжку, спектакль, кінофільм, картину та ін.)	2	
38	*Зв'язне мовлення*. Аналіз письмового відгуку про твір мистецтва	1	

Виявилося, що, крім спортивного, видатний атлет має багато інших талантів. Це, мабуть, природно: якщо Господь когось обдаровує понад міру в одному, то водночас дає талант, так би мовити, загальний – талант життя. От тільки не кожному дано цей талант використати. Бубці, здається, дано.

Його визначна кар'єра – це й успішна комерційна діяльність у рідному Донецьку, ще одним боком якої є благодійність. Він не афішує ні першого, ні другого. Просто так живе: досягнув сам – допоможи іншим.

Визначна кар'єра – це й надійні тили. Вони в Сергія міцні. Дружина, двоє дорослих синів. Так, у кожного своє життя, але разом вони – єдина родина, котра пишається тим, що її прізвище – Бубка.

На Донецькому стадіоні "Локомотив" стоїть бронзовий монумент Сергія Бубки. За часів СРСР бронзові бюсти ставили двічі Героям Соціалістичної Праці. Між іншим, традиція не з гірших: ушановували трудівників. Великий спортсмен – теж великий трудівник. Без труда не буває й кар'єри. Хай тобі, читачу, не видається нав'язливим безконечне повторення цього слова, як і безконечне моє захоплення українським спортсменом. Адже Бубка – одна з найвизначніших особистостей століття, яке щойно минуло. Це особистість, котра сягне ще не однієї вершини і в столітті нинішньому (*За В.Пожиловою; 466 сл.*).

◆ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Український спортсмен Сергій Бубка встановив
а) 30 світових рекордів;
б) 32 світових рекорди;
<u>в) 35 світових рекордів;</u>
г) 37 світових рекордів.
2. Звання чемпіоном світу легкоатлет завойовував
а) тричі;
б) чотири рази;
в) п'ять разів;
<u>г) шість разів.</u>
3. Останній рекорд Сергій Бубка встановив
а) в Сеулі;
б) в Барселоні;
<u>в) в Афінах;</u>
г) в Сіднеї.
4. У стрибках із жердиною Бубка перший у світі подолав
а) чотириметровий рубіж;
б) п'ятиметровий рубіж;
<u>в) шестиметровий рубіж;</u>
г) семиметровий рубіж.
5. Стосовно супротивників Сергія Бубки слово *крутий* вжите у значенні
а) серйозний, гідний уваги й поваги;
б) видатний, визначний;
<u>в) завзятий, міцний, дужий;</u>
г) фізично сильний, тренований.
6. Ужите в тексті в такому значенні слово *крутий* належить
а) до професійних слів;
б) до діалектних слів;

13. Драму "Талан" автор присвятив
а) Соломії Крушельницькій;
<u>б) Марії Заньковецькій;</u>
в) Марії Садовській-Барілотті;
г) Ганні Затиркевич-Карпинській.
14. На першому плані всіх п'єс М.Старицького завжди були
а) зображення народного побуту, звичаїв;
б) відтворення сильних, незламних характерів;
в) порушення проблем української інтелігенції;
<u>г) правда, синівське почуття до народу.</u>

Великомучениця Варвара

Церква завжди високо цінувала заслуги мучеників за віру, ставила їхнє життя за взірець. На пошану тих, хто відзначився особливою мужністю, встановлено свята. День пам'яті святої Великомучениці Варвари – 17 грудня.

Варвара народилася понад півтори тисячі років тому у фінікійському місті Геліополі. Була вона вродлива, знатна, багата. Варварин батько Діоскор збудував для неї не дім, а високу вежу, звідки дівчина могла бачити небо, море, ліси, поля, а от її не бачив ніхто, крім служниць. Самотній удівець Діоскор вважав, що прості люди не гідні бачити краси його єдиної доні, і оберігав Варвару як найкоштовніший свій скарб. Ізольована від людей дівчина милувалася з вікон своєї вежі красою Божого світу. І такою радістю сповнювало її те споглядання Божої краси, що почала вона розпитувати служниць, із чого світ почався і хто його створив.

"Боги твого батька, – відповідали служниці, – ті, що стоять у його кімнатах!" Варварин батько був ревним язичником і молився ідолам.

Та Варвара не повірила. "Тих богів створили людські руки", – сказала вона сама собі й більше не розпитувала служниць.

Якось Варвара, стоячи на високій вежі, вдивлялася у синє небо. Світла радість сповнила її душу, і осягнула дівчина, що Всемогутній, Вічний і Добрий Бог створив красу і велич світу.

Занепокоївшись, що його єдина дочка може не вийти заміж, Діоскор дозволив Варварі виходити з вежі й спілкуватися з людьми. Вирушаючи в далекі мандри, він наказав слугам збудувати в саду лазню на два вікна. Розпочалося будівництво.

А Варвара, подружившись із дівчатами-християнками, дізналася від них про Спасителя Ісуса Христа. Пізнавши християнське вчення, вона при першій же нагоді прийняла святе хрещення від приїжджого візантійського священика, який на її запрошення прийшов у дім під виглядом купця.

День і ніч Варвара молилася, і, милуючись красою Божого світу, думала про те, що все в нім має славословити Бога. Тому, спостерігши, що у стінах нової лазні будівничі пробивають два вікна, вона звеліла їм пробити третє на відзнаку Пресвятої Трійці, а в мармуровій купальні свого батька пальцем намалювала хрест, і зображення це чудодійно відбилося на камені.

Повернувшись із мандрів, Варварин батько розгнівався, побачивши в лазні третє вікно. Коли ж він побачив у своїй купальні хрест і почув палкі слова дочки про християнську віру, то схопив меча і хотів укоротити їй віку. Варварі чудом удалося втекти.

Коли батько переконався, що зламати доччиної святої віри не вдасться, він сам віддав Варвару до рук жорстокого правителя Мартіана, наполягаючи, щоб її судили як відступницю від батьківської віри.

Вражений красою дівчини Мартіан довго просив її відмовитися од віри в Христа. Та Варвара була несхитною. Правитель віддав її на муки.

У тому самому місті жила християнка на ім'я Іуліанія. Побачивши Варварину несхитність, вона й сама вирішила померти за Христа і почала благати Господа послати їй терпіння у стражданнях. Іуліанія вирішила приєднатися до Варвари.

Дівчину били воловими жилами, обпікали свічками, шматували її ніжне тіло залізними кігтями. Тортури юна страдниця зносили із вражаючою мужністю. Натовп стостерігав муки дівчини й дивувався з її стійкості. Укріпившись у своєму бажанні постраждати за Христа, зі словами "Я теж християнка" до Варвари наблизилась Іуліанія. Мартіан наказав катувати і її.

Уся скривавлена, лежала Варвара на земляній долівці в'язниці й молилася Божому Синові. І Він явився їй, і всі рани Варварині зцілилися.

Коли вранці дівчина вийшла з темниці здорова і красива, Мартіан сказав їй: "Бачиш, дівчино, як швидко зцілили тебе наші боги!" – "Не твої бездушні ідоли порятували мене, – відповіла Варвара, – а Той Бог, за котрого страждаю".

Знавіснілий від гніву правитель наказав стратити дівчину. Бути катом дочки зголосився сам Діоскор. Він відрубав своїй дитині голову. Один із воїнів стратив Іуліанію.

Того самого дня Діоскор та Мартіан були покарані Господом – обидва загинули від блискавки під час грози, і не залишилося від них навіть кісток.

Мощі святої Великомучениці Варвари було перенесено до Константинополя. Нині ж вони зберігаються в Києві. Як потрапила ця священна реліквія на Русь-Україну? За переказами, грецька царівна Варвара, виходячи заміж за великого князя Святополка Ізяславича, правнука святого Володимира, привезла святі мощі із собою до Києва. Було це 1108 року.

Мощі поклали до Михайлівського Золотоверхого собору. Спочатку реліквія зберігалася в кипарисовій домовині. А 1694 року гетьман Іван Мазепа спеціально для останків Великомучениці подарував соборові срібний саркофаг, що був неперевершеним шедевром українського ювелірного мистецтва. Однак після подій під Полтавою російська монархія ніяк не могла змиритися, що мощі Варвари зберігаються в саркофазі, подарованому опальним гетьманом. Тому 1847 року саркофаг замінили на інший.

Після варварського зруйнування Михайлівського Золотоверхого собору 1934 року мощі святої Великомучениці Варвари перенесено до Володимирського кафедрального собору.

У християнському світі Варвару шанують як заступницю простого люду, спасительку людей від наглої смерті, охоронницю вояків. Адже перед смертю вона молилася Богові, щоб усі, хто її поминає, не гинули від раптової смерті, щоб кожен перед смертною годиною встиг покаятись і причаститися. Тому на іконах святу Великомученицю Варвару часто зображують із Святою Чашею в руці.

Варвара є одним з найулюбленіших персонажів іконографів. Широко відома ікона "Великомучениці Варвара і Катерина" пензля Григорія

10. Вираз *нести свій хрест* має таке значення:
а) відчувати фізичне або моральне напруження;
б) терпіти великі страждання в ім'я ідеї;
в) виконувати нав'язану кимось, не свою роботу;
г) виконувати тяжку працю без жодної допомоги та підтримки.

11. Іван Франко похований
а) у Києві на Байковому кладовищі;
б) у Києві на Лук'янівському кладовищі;
в) на Личаківському кладовищі у Львові;
г) на кладовищі села Нагуєвичі.

12. Слово *фенóмен* означає
а) намагання поставити віру над розумом;
б) виняткове, незвичайне, рідкісне явище;
в) кінцевий пункт дистації у змаганнях;
г) бойовий прийом у рукопашному бою.

Кар'єра особистості століття

Народився 1963 року. Олімпійський чемпіон (1988 р.). Шестиразовий чемпіон світу. На його рахунку 35 світових рекордів.

За цими сухими фактами – яскрава особистість, людина, яку не просто знають і шанують у світі як видатного спортсмена (у стрибках із жердиною він перший у світі подолав шестиметровий рубіж). Ідеться про людину, перед якою схиляються! Злітаючи високо вгору, він, звісно, падав униз, але жодного разу не втратив при цьому гідності. Підводився й знову вирушав... угору. Не тільки в спорті – у житті.

Як українець Сергій Бубка став легендою світового спорту? У легкій атлетиці чемпіонати світу мали періодичність, як і Олімпійські ігри: раз на чотири роки. Згодом проміжок скоротили до двох. Так от, Бубка перемагав у шести чемпіонатах поспіль. А коли б вони відбувались, як у багатьох інших видах спорту, щороку?

Востаннє Сергій Бубка тріумфував в Афінах. Хто тільки не зазіхав на його гегемонію! Для декого Бубчині рекорди ставали примарним вогником, що спалахує й заманює необережних. Суперники серйозно готувалися до двобою з Великим. Багато галасу було навколо південноафриканця Оккерта Брітса. Кожен його успіх характеризувався як сміливий крок до висоти Бубки. Так, саме Бубки, а не висоти взагалі. Сам Оккерт мало не схибнувся на тій ідеї. Він навіть свого собаку назвав Бубкою, ось, мовляв, який я "крутий"! Крутизни вистачило ненадовго... Ні, не злетів Брітс у височінь. В Атланті не спромігся пройти кваліфікацію. Може, переоцінив власні сили?

У листопаді 2000 р. до своїх незліченних дипломів легкоатлет Сергій Бубка додав ще один – диплом Міжнародної федерації легкої атлетики в номінації "Блискуча кар'єра". А вже в грудні йому влаштували урочистості в Україні – проводжали зі спорту. Так, великий Бубка більше не з'явиться в секторі з жердиною. Та він і далі служитиме спорту. Його обрано до Виконкому Міжнародного олімпійського комітету. Це теж ознака блискучої кар'єри: з останнього фінішу – на нову вершину.

◆ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Іван Франко помер під час
а) Російсько-турецької війни;
б) Кавказької війни;
в) Першої світової війни;
г) Другої світової війни.
2. Франка називають Мойсеєм, тому що
а) так він називав себе сам;
б) так називали його найближчі друзі;
в) так називали його члени родини;
г) його діяльність була подібною до місії Біблійного Мойсея – героя однієї з Франкових поем.
3. Біблійний Мойсей вів свій народ
а) з єгипетського полону до землі обітованої;
б) з безводної пустелі до землі обітованої;
в) з рідної землі до землі обітованої;
г) з неродючих ґрунтів до землі обітованої.
4. Рідне село Івана Франка зветься
а) Криворівня;
б) Нагуєвичі;
в) Біївці;
г) Теліженці.
5. Франко зазначав, що до роботи заради Русі його спонукає
а) почуття патріотизму;
б) громадянський обов'язок;
в) почуття собачого обов'язку;
г) необхідність утримувати сім'ю.
6. Слово *сентиментальний* має таке значення:
а) критично-недовірливий до всього;
б) такий, у якого зовнішня форма суперечить змістові;
в) надмірно чутливий, здатний легко розчулитись;
г) розсудковий, здійснений шляхом логічних міркувань.
7. Ленін вважав Франка
а) видатним митцем світового рівня;
б) людиною енциклопедичних знань;
в) борцем за народні інтереси;
г) буржуазним націоналістом.
8. Франко став засновником першої в Галичині
а) комуністичної партії;
б) радикальної партії;
в) соціалістичної партії;
г) демократичної партії.
9. Іван Франко відійшов у вічність
а) у травні 1911 року;
б) у лютому 1913 року;
в) у травні 1916 року;
г) у серпні 1920 року.

Левицького. Ця православна ікона є оздобою Андріївської церкви в Києві. З-поміж католицьких ікон хочеться згадати славетну картину італійця Рафаеля "Сікстинська мадонна". Зображені на ній Свята Варвара й папа Пій XII у благоговінні схилилися перед Мадонною, яка несе світові Боже Немовля.

В Україні з іменем Варвари пов'язують чимало легенд. Одна з них розповідає про те, що свята Варвара була така вдатна до вишивання, що вишила ризи самому Ісусові Христові. Тому в день Великомучениці Варвари гріх прати, білити й глину місити, можна тільки вишивати. Беручись до вишивання, дівчати хрестилися й шепотіли: "Свята Варвара золотими нитками Ісусові ризи шила і нас навчила".

У день Варвари обов'язково варили узвар, а інколи й кутю – "щоб хліб родив та садовина рясніла". Намагалися примітити, яка цього дня погода, бо ж яка погода на Варвари, така буде й на Різдво. На Варвари повертає вже на весну, тому світловий день на хвилину довшає. Ось і виникло прислів'я: "Свята Варвара ночі урвала, а дня приточила" (*З календ.; 943 сл.*).

◆ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. День пам'яті Великомучениці Варвари відзначають
а) 4 грудня;
б) 13 грудня;
в) 17 грудня;
г) 23 лютого.
2. Варвара народилася
а) приблизно тисячу років тому;
б) понад півтори тисячі років тому;
в) дві тисячі років тому;
г) дві з половиною тисячі років тому.
3. Батько поселив Варвару у високій вежі, бо вважав, що
а) Варвара не має права вийти заміж і покинути батька;
б) Варвара не має права на посаг, тому не хотів, аби вона вийшла заміж;
в) прості люди не гідні бачити краси його єдиної доні;
г) Варвара не зуміє пристосуватися в житті й не вбережеться від біди.
4. Милуючись з вежі красою світу, Варвара замислювалась над тим,
а) чому батько не пускає її ближче до природи і до людей;
б) чому батько разом з нею не прилучається до краси світу;
в) чому в неї немає таких же гарних, як усе навколо, подруг і друзів;
г) з чого світ почався і хто його створив.
5. Діоскор дозволив Варварі виходити з вежі, занепокоївшись,
а) що його дочка може захворіти від самотності;
б) що його дочка нічого не навчиться;
в) що його єдина дочка може не вийти заміж;
г) що його дочка не має подруг.
6. Святе хрещення Варвара прийняла від
а) священика місцевої християнської церкви у катакомбах;
б) приїжджого візантійського священика;
в) батька Діоскора;
г) християнки Іуліанії.

7. Третє вікно на відзнаку Пресвятої Трійці Варвара звеліла пробити
а) у спальні;
б) у вежі;
в) у лазні;
г) у купальні.
8. До рук жорстокого правителя Мартіана Варвара потрапила через
а) батька;
б) візантійського священика;
в) Іуліанію;
г) служниць.
9. До Києва мощі святої Варвари було перевезено
а) з Константинополя;
б) з Корсуня;
в) з Рима;
г) з Москви.
10. Відразу після перевезення (1181р.) мощі Варвари поклали
а) у Софійському соборі;
б) в Ірининській церкві;
в) у Михайлівському Золотоверхому соборі;
г) у церкві Богородиці Пирогощі.
11. Свята Варвара є покровителькою
а) родинного вогнища, сім'ї;
б) материнства і дитинства;
в) худоби і господарства;
г) простолюду, захисницею всіх людей від наглої смерті.
12. Святу Варвару зображено на картині
а) "Джоконда" Леонардо да Вінчі;
б) "Сікстинська мадонна" Рафаеля;
в) "Перші християни на Русі" В.Перова;
г) "Сільський хресний хід на Пасху" І.Рєпіна.

ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО ЧИТАННЯ МОВЧКИ

Феномен Івана Франка

Ця ніч мала стати для нього останньою, і він це знав. Хотів діждатися сонця й ранку. Біля ліжка куняли ті, хто за ним доглядав, – випадкові чужі люди. Не було поруч ні дружини, ні дітей. Мусив помирати без них...

Тривала кривава війна. Із фронту надходили сумні вісті: розбито бойові сили січових стрільців, які мали здобути Українську державу, уже вкотре пересварилися українські проводирі...

Це мучило. Тепер, перед обличчям смерті, усі його старання й старання всіх мучеників за українську ідею видавалися марними. Даремною видавалася дорога через випечену сонцем пустелю, якою він, як біблійний Мойсей, вів свій народ. У маренні бачив, як до землі обітованої його народ ішов, нарікаючи на лиху долю, злих сусідів, яких із доброти сердечної називав "воріженьками", котрі мають згинути, як роса на сонці. Проте вороги не гинули, гинув народ у ярмі... Та ні, це був не народ, це пленталася зледащіла маса, позбавлена гарту й сили волі, нездатна або заледве здатна до політичного життя на власному смітнику. Вона, ця маса, називала себе хохлами, русинами, малоросами. Вона давно забула свої корені, їй видавалося за найкраще стояти в чужому хліві бидлом, споживаючи те, що кинуть під ноги... Франко гнав це стадо бичем своєї Думки, свого Слова. У кінці життя, оглядаючись на свій труд, він мав право з гіркотою вимовити:

Ті слова про обіцяний край для їх слуху – се казка;
М'ясо стад їх, і масло, і сир – се найвищая ласка.

Йому ж на цій дорозі випали тюрми та етапи. Від тих етапів йому відпадали нігті, а ноги перетворювалися на криваву запечену рану. Пригадав, як мачуха, добра й милостива жінка, після того, як його пригнали в Нагуєвичі (а він марив у тифозній лихоманці), молилась і благала Бога покласти край його мукам, забравши в інший, кращий світ. Пригадалось, як мудрий вітчим радив йому кинути все й піти служити в монастир...

Франкові належать слова, які нині, коли все, у тім числі й совість, продається за долари, можуть лише здивувати. "Коли... по змозі й силі працюю для Русі, то... не з причин сентиментальної натури. До цього примушує мене почуття собачого обов'язку. Як син селянина-русина, вигодований чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов'язок панщиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де яснiють вселюдські ідеали". Саме так – "вселюдські ідеали", – це казав Іван Франко, якого Ленін вважав "українським буржуазним націоналістом". А Микита Хрущов, коли йому запропонували відзначити 100-річчя від народження Франка, відповів, що зараз "не время заниматься" такими питаннями, зараз "страда", треба думати про мільйонний пуд державі!

Геній Франка виявився не лише в літературній творчості, а й у тому, що вже в тих умовах він добачив, як створити плацдарм для Української держави. Він організував радикальну партію – першу політичну силу українців у Галичині з чітко визначеною кінцевою метою і вказав механізм досягнення цієї мети. Цей шлях майбутні світочі наук назвуть "парламентським" і зазначать, що нічого б з того не вийшло, бо державу можна здобути лише революціями, подібними до жовтневого перевороту...

Коли стало зрозуміло, що земля обітована не є міфом, коли вдарив у ніздрі запах влади, всі оті проводирі почали будувати українську державу задля... власних кишень. А Франко став зайвим – його оголосили "політичним трупом". З нього кепкували. Про нього розпускали найогиднiші плітки. Його титанічну працю називали "продукцією", у кожному творі шукаючи плагіат. Усе це Франко називав заганянням "мільйона дрібних шпильок під нігті". До такого він звик.

Франко був сумлінням нації, її інтелектом. За всі пережиті кривди, образи, страждання йому було досить побачити, як його народ поволі підіймається, свідомо шукаючи шляхів до правди й волі. Заради цього міг нести ціле своє життя важкий хрест. І ніс його гідно.

Він відійшов у вічність 28 травня 1916 року о 16 годині у своєму запущеному домі, самотньо, при випадкових чужих людях.

Його похорон став одним з наймасовіших у тодішньому Львові. Франко похований на Личаківському кладовищі.

Не так давно Львів багатолюдно ховав Володимира Івасюка та Ігоря Білозора. Ми перетворилися на націю, яка навчилася пишно проводжати на той світ своїх мучеників *(За Р.Гораком; 655 сл.)*.